

Kada mi je umrla majka, sudbina je u nekom pogledu već donela svoju odluku.

U njenim poslednjim mesecima bolovanja putovao u Beč da bih polagao prijemni ispit u akademiji. Opremljen debelim pakovanjem crteža, dao sam se onda na put, uveren da ću ispit moći da položim kao od šale. U realni sam već bio daleko najbolji crtač u svom razredu; otada se moja sposobnost još izvanredno dalje razvila, te mi je tako zadovoljstvo sobom dopuštalo da ponosito i srećno očekujem najbolje. Jedna jedina senka nastupila bi povremeno: a to je da je moj slikarski talenat čini se mogao biti nadmašen crtačkim, posebno na skoro svim područjima arhitekture. Takođe je, međutim, rasla i moja zainteresovanost za građevinarsku umetnost i to sve više i više. To se još ubrzalo naročito od kako sam sa još nepunih šesnaest godina, po prvi puta mogao da otputujem u Beč, na dve nedelje u posetu. Otputovao sam tamo da bih prostudirao galeriju slika u dvorskom muzeju, ali sam skoro jedino za muzej imao oči. Danima od ranog jutra do u kasnu noć jurio sam od jedne znamenitosti do druge, ali su to uvek bile građevine, koje su me opčinjavale u prvom redu. Satima sam tako mogao da stojim pred operom, satima da se divim parlamentu; cela ulica Ring delovala je na mene kao čarolija iz hiljadu i jedne noći. A sada sam, dakle, bio po drugi put u lepome gradu i čekao s gorućim nestrpljenjem, ali i gordim samopouzdanjem na rezultat mog prijemnog ispita. Toliko sam bio ubeđen u uspeh da me je saopštenje o odbijanju pogodilo kao neočekivani udar groma iz vedrog neba. A ipak je baš tako bilo. Kada sam se predstavio rektoru i izneo mu svoju molbu za objašnjenje razloga mog neprijema u opštu školu slikanja na akademiji, taj gospodin me uporno uveravaše da se iz mojih podnetih crteža nedvosmisleno iskazuje moja nenaklonost ka slikaru, jer moja sposobnost ipak tako upadljivo pociva u oblasti arhitekture; za mene nikada ne bi došla u pitanje slikarska već arhitektonska škola na akademiji. I još je pre svega bilo neshvatljivo to da do sada nisam pohađao nikakvu građevinsku školu i inače neku nastavu arhitekture.

Teško pogođen napustih hanzensko raskošno zdanje na Silerplacu, po prvi put u svom mladom životu u potpunoj nesaglasnosti sa samim sobom. Jer, to što čuh o svojoj sposobnosti, učini mi se kao da odjednom otkrih blesak munje moje dvojnosti, od koje sam još poodavno patio a da dosad nikako ne uspeh da iznađem razlog što i zbog čega. Za nekoliko dana saznadoh eto i sam, da bih jednom mogao da postanem građevinar, arhitekta. Naravno, put je bio nečuveno težak; jer ono što sam do sada iz inata i prskosa propuštao u realni, sada je trebalo da mi se gorko osveti. Pohađanje škole arhitekture na akademiji bilo je uslovljeno pohađanjem građevinske tehničke škole, a pristup u nju uslovljavala je prethodno položena matura na nekoj srednjoj školi. Sve to mi je u potpunosti nedostajalo. Prema ljudskim procenama, ispunjenje mog sna da postanem umetnik nije više bilo, dakle, moguće. I kada sam onda po majčinoj smrti po treći put, a time i za mnogo godina otišao u Beč, u mene se sa proteklom vremenom vratio mir i odlučnost. Raniji prkos je iznova stupio na scenu i konačno je moj cilj bio postavljen.

Hteo sam da postanem arhitekta a otpori su bili tu. Da se pred njima kapitulira, ili da se oni slome. A lomiti sam hteo te otpore, uvek imajući sliku oca pred očima koji se jednom uzdigao od siromašnog seoskog i šusterskog momka do visina državnog činovnika. Pri tom je moje polazište bilo već ipak bolje, mogućnost borbe time utoliko lakša; i ono što mi se onda pričinjavalo kao oštro sečivo sudbine, danas slavim kao mudrost providenja. Time što me je boginja nevolje uzimala u svoje macehinsko naručje i često mi tako pretila da me zdrobi, rasla je u meni volja za otporom i konačno je ta moja volja postala pobednikom. To mislim o ondašnjem vremenu, vremenu kada sam postao čvrst i kada sam čvrst mogao biti. I više još od toga, slavim to vreme i zato, što me je izbacilo iz ušuškanosti mekušnoga života, što je majčinog sinčića izvuklo iz udobnih dušeka i dodelilo mu gospodu brigu za novu mater, što je ono srljajućeg u bitke zavitalo u svet patnje i siromaštva i omogućilo mu da upozna one za koje je kasnije trebalo da se bori.

U to vreme trebalo je da mi oči budu otvorene pred dvema opasnostima, koje sam pre toga obe jedva i imenom znao, a u svakom slučaju ne i shvatao u njihovom užasnom značaju za egzistenciju nemačkog naroda: Marksizam i Jevrejstvo. Beč, grad koji mnogima važi za pojam bezazlene veselosti i lagodnosti, kao svečani okvir ljudi u krilu zadovoljstva, za mene je na žalost samo živo sećanje na najtužniji deo moga života. I danas još može ovaj grad da u meni pobudi samo sumorne misli. Pet godina bede i jada su u meni sadržani u imenu ovoga Feakenskoga grada. Pet godina za koje sam najpre kao pomoćni radnik, potom kao malešni slikar, morao sebi da zarađujem hleb; moj vaistinu mršavi, oskudni bleb, koji pa nikada i nije bio dovoljan da bi se utolila i najobičnija glad. Ona, ta glad, bila je u to doba moj verni čuvar, koji me kao jedini skoro nikada nije napuštao, koji je u svemu bukvalno sve samnom delio. Svaka knjiga, koju sam sebi priuštio, izazivala je njegovo živo učešće, poseta operi dopuštala mu je da mi ponovo pravi društvo danima potom; bila je to trajna borba s' mojim prijateljem koji nije imao saosećanja. Pa ipak sam baš u to vreme učio kao nikad dotada. Pored moje umetnosti građevinarstva, ređe, od usta otkinute posete operi, imao sam kao jedinu radost više knjiga samo. Čitao sam tada beskrajno mnogo, i temeljno. Sve što mi je inače tako i preostajalo od mog slobodnog vremena, odlazilo je bez ostatka na moj studij. U malo godina, stvorio sam tako sebi osnove jednog znanja, iz kojeg još i danas crpim snagu.

Ali i još više nego to.

U to vreme formirala se u meni jedna slika sveta i jedan pogled na svet, što je postalo granitnim fundamentom moga tadašnjeg delanja. Samo malo sam imao još da doučim uz ono što sam onda jednom sebi stvorio, da menjam nisam morao ništa.

Naprotiv. Danas čvrstvo verujem u to, da uopšte uzev sve stvaralačke ideje načelno nastaju još u mladosti, ukoliko kod nekih takve uopšte postoje. Ističem razliku između znanja starosti, koja jedino može da ima važnosti u jednoj većoj temeljitosti i oprezu kao rezultat iskustva dugog života i genijalnosti mladosti, koja u neiscrpoj plodotvornosti istresa misli i ideje, a da ih ponajpre usled mnoštva njihove brojnosti čak ne može ni da obradi. Ona liferuje materijal za gradnju i planove za budućnost, iz kojih mudrija starost uzima kamen, obrađuje ga i izvodi tu gradnju, ukoliko takozvana mudrost starosti ne uguši genijalnost mladosti.

***

Život koji sam tada vodio u očinskom domu malo se razlikovao, ili se nije ni u čemu razlikovao od života svih ostalih. Novi dan sam mogao da očekujem bez brige i za mene nije postojao socijalni problem. Okolina moje mladosti sastojala se od kruga sitnog građanstva, dakle od jednog sveta, koji je imao veoma malo zajedničkog sa čistim manuelnim radnikom. Jer ma koliko je na prvi pogled moglo izgledati neobično, ipak je jaz između baš ovih ni u kom slučaju ekonomski sjajno situiranih slojeva i radnika manuelca često dublji nego što se misli. Razlog ovoga, da kažemo, neprijateljstva leži u strahu jedne društvene grupe, koja se tek kratko vreme izdigla iz nivoa manuelnih radnika, da ponovo ne potone u stari, malo poštovani stalež, ili da se možda bar ne računa da mu još pripada. Uz to dolazi još kod mnogih i odbojna uspomena na kulturnu bedu tih donjih klasa, česta sirovost u međusobnom ophođenju u njima, pri čemu sopstveni, makar i veoma maleni položaj u društvenom životu dopušta da se svaki dodir sa tom prevaziđenom kulturnom i životnom stepenicom smatra kao neizdrživo opterećenje.

Tako se dešava da češće velikodostojnik, onaj odvajkada na višoj društvenoj lestvici, bez kompleksa silazi i ka poslednjem svome sabratu čoveku, nego što to skorojević koji se uzdigao može samo i kao mogućnost za sebe da zamisli. Jer, skorojević, koji se uzdigao je pa i svaki onaj koji se sopstvenom snagom probio naviše iz dosadašnjeg životnog položaja. Međutim, ta često veoma oštra borba doprinosi da mora da odumre svako saosećanje. Sopstveno bolno rvanje za egzistenciju ubija osećanje za bedu onih koji su ostali dole.

Sa mnom je sudbina u tom pogledu iskazivala milosrđe. Time što me je prisilila, da se ponovo vratim u taj svet siromaštva i nesigurnosti, koji je jednom moj otac tokom svoga života napustio, stigla mi je

s očiju koprenu ograničenog malograđanskog vaspitanja. Tek sada upoznao ih ljude; upoznao sam razlikovanje između ispraznog sjaja ili brutalne spoljašnjosti i njenog unutrašnjeg bića.

Beč je po prelasku u ovaj vek spadao već u socijalno najnepovoljnije gradove. Blistavo bogatstvo i odbojno siromaštvo smenjivali su jedno drugo u naglim promenama. U centru i u unutrašnjim rejonima osećalo se tako snažno pulsiranje 52-milionskog carstva sa svom tako problematičnom čarolijom jedne mnogonacionalne države. Dvor s njegovim zasenjujućim sjajem delovao je slično kakvom magnetu na bogatstvo i inteligenciju ostalog dela države. K' tome je dolazila još i jaka centralizacija po sebi habzburške monarhije. U njoj se jedino pružala mogućnost da se ova kasa naroda drži u čvrstoj formi. Posledica toga bila je, međutim, jedna izvanredna koncentracija visoke i najviše vlasti u glavnome i rezidentalnom gradu. A Beč nije ipak bio samo politička i duhovna centrala stare dunavske monarhije, već i privredna. Nasuprot armiji visokih oficira, državnih činovnika, umetnika i naučnika stajala je još veća armija radnika, bogatstvu aristokratije i trgovačkog staleža - krvavo siromaštvo. Ispred palata ulice Ringl 2 lunjarale su hiljade nezaposlenih, a ispod te Via triumphalis stare Austrije stanovali su u mutnom odsjaju i blatu kanala beskućnici. Jedva da je u bilo kome nemačkom gradu moglo bolje da se studira socijalno pitanje nego u Beču. Ali neka se niko ne vara. Ovo "studiranje" se nije moglo dogoditi odozgo prema dole. Onaj ko se sam ne nađe u klemama ovih pridavljajućih zmija nikada neće upoznati njihove otrovne zube. U svakom drugom slučaju ne izbija na površinu ništa drugo do isprazno brbljanje i lažna sentimentalnost. Oboje su štetni. Prvo zato što se nikada neće moći prodreti do srži problema, a drugo stoga što se problem zaobilazi. Ne znam šta je pogubnije: neobraćanje pažnje na socijalnu bedu koje dopušta onima koje je sreća povlastila ili koji su sopstvenim zaslugama izgubili da ne vide te nevolje svakodnevice, ili oni koji takođe visoko dižu nos, a opet su ponekad napadno netaktilni i smilostive se da se spuste, približe nevoljnicima poput izvesnih mondenskih žena u jaknama i pantalonama što "osećaju narod". Ovi su veći grešnici nego što oni u svom umu bez instinkta mogu da shvate. Stoga je onda, na njihovo sopstveno čuđenje, rezultat nekog s njihove strane forsiranog socijalnog "nastojanja" uvek ravan nuli, često čak izaziva i odbijanje s' indignacijom; što se onda naravski uzima kao dokaz nezahvalnosti naroda. Da jedna socijalna delatnost s tim nema ništa, pre svega ne sme da polaze pravo na zahvalnost, jer ona ne treba da udeljuje milost, već da uspostavlja prava, tako nešto nerado ulazi u glave takvih. Čuvao sam se toga da na taj način proučavam socijalno pitanje. Time što me je ono uvuklo u kružnu putanju svoje patnje, izgleda da mi nije dalo pozivnicu za "učenje", nego se štaviše htelo oprobati na meni samome. Nije bilo ni njegova zasluga da je pokusni kunić krepko i zdravo podneo operaciju.

Kad sada hoću da pokušam da ponovo interpretiram redosled mojih ondašnjih osećanja s današnjeg aspekta, onda to ni u kom slučaju ne može ni približno da izgleda potpuno; jedino bi trebalo ovde da budu prikazani oni najbitniji i za mene najpotresniji utisci a sa malo pouka, koje sam u ono vreme stekao. Najčešće mi onda nije bilo teško da nađem nekakav posao, jer ja ipak nisam bio priučeni zanatlija, nego sam morao kao pomoćni radnik a često kao radnik s privremenim zaposlenjem da osiguravam sebi hleb nasušni. Pri tom sam stao na stanovište svih onih, koji su otresali s nogu Evrope prašinu s neumoljivom namerom da u Novom svetu zasnuju sebi jednu novu egzistenciju, osvoje novi zavičaj. Oslobođeni od svih dotad parališućih predstava o pozivu i staležu, o okolini i tradiciji, grabili su sad za svakom mogućom zaradom, koja bi im bila ponuđena, dohvatili se svakoga rada, sve više se učvršćujući u shvatanju da poštenu rad nikog ne sramoti, sasvim svejedno kakve bi on vrste mogao biti. Tako sam i ja bio rešen da obema nogama uskočim u za mene novi svet i da se u njemu probijem.

Da se tu i tamo uvek nađe neki posao, spoznao sam uskoro, ali isto tako brzo sam saznao kako se on lako opet može i da izgubi. Nesigurnost dnevne zarade za hleb vrlo brzo mi se ukazala kao jedna od najtežih tamnih strana novog života. Naravno da "priučeni" radnik nije tako često bacan na ulicu kao što je to bio slučaj s nepriučeni; ali i on nije u potpunosti bio bezbedan od takve sudbine. Kod njega je, pored gubitka hleba usled nedostatka rada, dolazilo do nezaposlenosti i zbog ograničenja

kvota ili sopstvenog štrajka. Ovde se već svetila nesigurnost dnevne zarade u celokupnoj privredi na najdrastičniji način. Momak sa sela koji dolazi u velegrad privučen tobože ili bogme čak i zaista lakšim radom, kraćim radnim vremenom, ali najčešće zasenjivajućim svetlima, kojima je u stanju da zablista velegrad, je još naviknut na izvesnu sigurnost zarade. On uobičajava tek onda da napusti staro mesto ukoliko mu se novo ukaže na vidiku. Najzad, nedostatak zemljoradnika je veliki, verovatnoća dužeg izostanka mogućnosti za rad je po sebi mala. Greška je sad još verovati, da bi mladi momak koji se zaputi u velegrad predodređeno bio od slabije građe nego onaj koji se usrdno radeći ishranjuje na seljačkom pragu. Ne, naprotiv: iskustvo pokazuje da se svi emigrirajući elementi pre sastoje od najzdravije i najdelotvornije prirode, nego recimo obratno. U ove emigrante ne ubrajaju se samo oni koji su emigrirali u Ameriku, već i mladi seoski sluga koji se rešio da napusti zavičajno selo i otputuje u strani velegrad. I on je isto tako spreman da se suoši s neizvesnom sudbinom. Najčešće on dolazi u veliki grad s nešto novca u džepu, nije prinuđen, dakle, još prvih dana da skapava od gladi ako mu nesreća na duže vreme onemogućuje da nađe posao. Gore je, međutim, za njega ako on za kratko vreme izgubi nađeno radno mesto. Nalaženje jednog novog je, posebno zimi, često veoma teško, ako ne i nemoguće. Prvih nedelja još nekako i ide. On prima potporu za nezaposlene iz kasa svog sindikata i izgurava nekako kako je moguće. Međutim, kada su i poslednja sopstvena parica i pfenig potrošeni, a kasa usled dugog trajanja nezaposlenosti prekine potporu, nailazi velika nevolja. Sad on onda lunjara naokolo gladujući, zalaže i prodaje šesto i poslednje što ima, sve pohabaniji je u svojoj odeći i tone time i spolja gledano u jednu sredinu, koja ga još pored telesne nesreće i duševno zatruje. A ako je još i beskućnik i ukoliko je to (kao što je često slučaj) upravo usred zime, onda jad već postaje naročito velik. Najzad, on i nađe ponovo nekakav posao. Ali, igra se ponavlja. Po drugi put ga to pogada slično prvome, treći put još teže, tako da on lagano uši da sve ravnodušnije podnosi onu večnu nesigurnost. Konačno, ponavljanje postaje navika. Tako se namamljuje inače vredan čovek u svom punom životnome opredeljenju da lagano sazre u instrument onih koji žele da se njime posluže u niske svrhe i koristi. Tako često je on bio bez krivice nezaposlen, da mu sad manje ili više i nije do toga čak ni da li se radi o tome da se treba izboriti za ekonomska prava, ili za uništenje državnih, društvenih ili opšte kulturnih vrednosti. On će, ako već nije ni postao štrajkački nastrojen, postati zasigurno ravnodušan za svaku vrstu štrajka.

Ovaj proces mogao sam na hiljadama slučajeva otvorenih očiju da pratim. Što sam duže posmatrao igru, tim više je u meni rasla odbojnost prema milionskom gradu, koji ljude ponajpre halapljivo vuče k' sebi, da ih potom tako stravično smrvio. Pri dolasku su oni još uvek pripadali svome narodu; ako su ostajali, on, narod, ih je gubio. I ja sam bacan tamo-amo snagom tog svetskog grada i mogao sam dakle na sopstvenom telu da isprobam dejstvo takve sudbine i duševno da je kušam. A video sam i još nešto: brza promena od posedovanja do neposedovanja i obratno, kao i time uslovljeno tumbanje od stanja zarađivanja do stanja praznih džepova uništavala je kod mnogih osećaj štedljivosti a isto tako i smisao za razborito životno usmerenje. Telo se izgleda lagano navikava na to da u dobrim vremenima zahvata iz punog valova a u rđavim da gladuje. Glad dakle, izvitoperi svaku nakanu za kasnije razborito planiranje u boljim vremenima zarađivanja, time što ona njom izmučenog nesrećnika namamljuje u stalnoj nekakvoj fatamorgani pred lažne slike nekog sitnog blagostanja i taj san ume da podigne do takve jedne čežnje, da to bolesno htenje dovodi do kraha svaku samokontrolu, čim to zarada i plata nekako dozvole. Stoga dolazi do toga da onaj koji tek što je dobio zaposlenje zahoravi krajnje nerazborito da planira za dalji život, da bi u punom jeku živeo od dana do dana. To dovodi sve do razbucavanja malog domaćinstva, pošto čak i ovde izostane mudro planiranje; u početku ostaju prinadležnosti još za pet umesto za sedam dana, kasnije samo većinom za tri, najzad za jedva jedan dan, da bi na kraju u prvoj noći već sve bilo profuckano. A kod kuće tamo su onda često žena i deca. Neretko postaju i oni inficirani takvim životom, naročito ako je čovek po sebi dobar prema njima, pa ih čak na svoj način i voli. Onda se nedeljna plata profucka kod kuće zajedno za dva, tri dana; jede se i pije dok je novac tu, a poslednjih dana se zajedno gladuje. A onda se žena odšunja u komšiluk ili okolinu, pozajmi si malo, zaduži se malecnim dugovima kod bakalina i pokušava tako da namiri poslednje zle dane nedelje. U podne sede svi oni zajedno pred

polupraznim činijama, ponekad čak i pred sasvim praznim, i čekaju na dolazeći platni dan, govore samo o njemu, planiraju, i dok gladuju, već ponovo sanjare o dolazećoj sreći. Tako se i mala deca već od njihove najranije mladosti upoznaju sa tim jadom.

Rdavo se međutim završi, ako muž od samog početka ide sopstvenim krivudavim putevima, a žena, upravo za ljubav dece, nastupa protiv njega. Onda nastaje svađa i tučnjava i u toj meri u kojoj je muž svojoj ženi veći tuđin, približi se on i alkoholu. Svake nedelje je on sada pijan, a u nagonu somoodržanja za sebe i svoju decu grabi žena i poslednji groš, koji ona mora takvom mužu da nekako izbije iz dzepa na njegovom putu od fabrike do prčvarnice. A dođe li on najzad nedeljom ili ponedeljkom i sam kući, pijan i brutalan, uvek, međutim, opelješćen, onda nastaju takve scene da Bože sakloni. Na stotinama primera sam tako nešto i sam doživeo, u početku odbojno, čak i s' indignacijom, da bih kasnije celu tragiku te patnje shvatio i razumeo one dublje razloge za to. Bile su to nesrećne žrtve rdavih odnosa.

Skoro još sumorniji bili su onda stambeni odnosi. Stambena beda bečkog pomoćnog radnika bila je užasna. Kosa mi se i danas diže na glavi kada pomislim na te jadne stambene pećine, na svratišta i masovna konačišta, na te mračne slike đubreta, odvratne prljavštine i onog još i najgoreg, goreg od goreg. Kako će morati i kako mora sve to jednog dana da bude, kada se iz tih špilja bede i jada izlije struja raspojasanih robova nad ostalim tako bez promišljanja sebi dovoljan svet tobožnjeg bližnjeg čoveka i čovečanstva! Jer, bez misli u glavi je taj drugi svet. Bez misli u glavi pušta taj svet da stvari idu svojim tokom tako, a da u svome nemanju instinkta čak i ne sluti, da će pre ili kasnije sudbina nasrnuti u odmazdu, ako ljudi na vreme ne umire tu sudbinu. Kako sam danas zahvalan onom providenju koje me je pustilo u tu školu. U njoj nisam mogao više da sabotiram ono što mi se nije dopadalo. Ona me je brzo i temeljno vaspitala. Ako nisam tada hteo da očajavam zbog ljudi iz moje okoline, onda sam morao naučiti da razlikujem između njihovog spoljašnjeg bića i života i uslova njihovog razvitka. Samo tada se moglo sve to podneti, a da se ne klone. Onda su izrastali iz sve te nesreće i jada, iz đubreta i spoljnog propadanja ne više ljudi, već tužni rezultati tužnih zakona; pri čemu me je težina sopstvene, ipak nipošto lakše životne borbe čuvala od toga da eto sada u plačljivoj sentimentalnosti ne kapituliram pred propalim završnim produktima takvoga razvojnog procesa. Ne, to tako nije smelo da bude shvaćeno.

Već tada sam sagledao da ovde samo može jedan dvostruki put da vodi ka cilju poboljšanja ovih prilika. Najdublji socijalni osećaj odgovornosti za uspostavljanje boljih osnova našeg razvoja, paralelno sa brutalnom odlučnošću u sasjecanju nepopravljivih izopačenika. Tako kao što priroda koncentriše najveću svoju pažnju ne na održanje postojećeg, nego na usavršavanje potomstva, kao nosilaca vrste, tako i u ljudskom životu manje treba da se radi o tome da se postojeće loše veštački oplemenjuje, a što je shodno predispozicijama čoveka u devedeset devet posto slučajeva nemoguće, nego o tome da se neilazećem razvoju od samoga početka obezbede zdraviji putevi. Već za vreme moje bečke borbe za golu egzistenciju bilo mi je jasno da socijalna delatnost nikad i nipošto ne sme da se ogleda u tako isto smešnim kao i nesvrsishodnim tamburanjima o blagostanju, već mnogo više u uklanjanju takvih osnovnih nedostataka u organizaciji našeg privrednog i kulturnog života, koje moraju da vode do izopačenja pojedinaca ili najmanje mogu do toga da dovedu. Teškoća nastupa poslednjim i najbrutalnijim sredstvima protiv državno neprijateljskog zločina ne leži ipak ponajmanje baš u nesigurnosti suda o unutrašnjim pokretačkim razlozima ili uzrocima takvih pojava u našem dobu. Ova nesigurnost se može samo obrazložiti u osećanju sopstvene krivice za takve tragedije propadanja; ona međutim parališe svaku ozbiljnu i čvrstu odluku i doprinosi na taj način, jer je kolebljiva, i slabom i polovičnom sprovođenju čak i najneophodnijih mera za samoodržanje. Tek kada jedno vreme ne bude više u senci duhova sopstvene svesti o svojoj krivici, zadobiće se unutrašnjim mirom spoljna snaga, da se brutalno divlji izdanci iseku, korov iskoreni. Pošto austrijska država nije uopšte ni znala ni poznavala socijalno pravo i zakonodavstvo, njena slabost u suzbijanju čak i zlih izopačenja bila je toliko jasna da je prosto bola oči.

Ne znam zaista, šta me je opet u to vreme najviše užasavalo: ekonomska beda mojih ondašnjih

drugara, ili vaspitna i moralna sirovost, odnosno niskost njihove duhovne kulture. Koliko li se samo često ne srozava naše građanstvo pri svojoj moralnoj razoružanosti, kada sa zna iz usta nekog jadnog probisveta iskaz, da mu je svejedno, je li Namac ili ne, da se on svugde oseća podjednako dobro, ukoliko samo ima svoje neophodne prihode. Taj nedostatak "nacionalnog ponosa" se onda oplakuje na sva usta i manifestuje se zbog takvog jednog držanja snažan izraz gađenja. Koliko li ih je, međutim, sebi samima izvolelo postaviti pitanje šta li je to zapravo kod njih samih uzrok njihovog boljeg držanja? Koliko li njih shvata taj bezbroj pojedinih sećanja na veličinu otadžbine, nacije, u svim oblastima kulturnog i umetničkog života, koji im kao zbirni rezultat omogućava opravdani ponos što smeju da budu pripadnici jednog tako blagoslovenog naroda? Koliko li njih sluti kako je veoma veliki ponos na otadžbinu zavisao od saznanja veličine iste u svim tim oblastima? Razmišljaju li naši građanski krugovi o tome u kako smešnom obimu se te pretpostavke za ponos na otadžbinu proizvode "narodu"? Ne može se naći izgovor, da "u drugim zemljama zaboga nije drukčije", ali radnik tamo ipak stoji čvrsto uz svoj narod. Čak ako bi to i bilo tako, ne bi služilo kao izvinjenje za sopstvene propuste. Ali nije tako. Jer ono što mi označavamo uvek kao "šovinističko" vaspitanje npr. francuskog naroda, nije međutim, ništa drugo nego preterano isticanje veličine Francuske u svim oblastima kulture, ili kako uobičajava Francuz da kaže "civilizacije". Mladi Francuz upravo nije vaspitavan u duhu objektivnosti, već je usmeren na subjektivan pogled, koji se samo onda može osmisлити, ukoliko se radi o značaju političke ili kulturne veličine svoje otadžbine. Ovo vaspitanje će pritom imati da se koncentriše uvek na opšta, sasvim krupna gledišta, koja se, ako je potrebno, u većitom ponavljanju utiskuju u pamćenje i u osećanje naroda. Ali sad još dolazi u nas, pored negativnog greha propusta, još i pozitivno razaranje ono malo preostalog koje je imao srećni pojedinac da nauči u školi. Pacovi političkog trovanja našeg naroda prožderu i to malo iz srca i sećanja širokih masa, ukoliko već nisu beda i jad učinili svoje. I zamislimo sad sledeće: U jednom podrumskom stanu koji se sastoji od dve tamne sobe stanuje jedna sedmočlana radnička porodica. Među petoro dece je i jedan dečak od, pretpostavimo, tri godine. To je starosno doba u kome detetu prvi utisci stižu do svesti. Kod obdarenih se nalaze još i u poodmakloj starosti tragovi sećanja iz tog vremena. Već sama ta teskoba i pretrpanost prostora ne vode do povoljnog odnosa. Svađa i tučnjava će često već i usled toga da nastanu. Ljudi ovako ne žive jedni s drugima već pritiskaju jedni druge. Svaka, pa i najmanja rasprava, koja bi u prostranom stanu već zahvaljujući mogućnosti lakog izdvajanja, udaljavanja na trenutak, mogla biti smirena i sama se od sebe razrešila, vodi ovde do odvratne svađe koja ne prolazi. Kod dece je tako nešto naravno još i podnošljivo; ona se u ovakvim odnosima takode svađaju uvek, ali i zaboravljaju međusobnu svađu i opet i temeljno. Ali ako ta borba zatutnji među roditeljima, i još ako ona plamsa svaki dan, a u formi za čiju sirovost zaista ništa potom ne ostaje da se poželi, onda moraju, iako još polako, najzad da se pokažu i rezultati takve jedne očigledne "nastave" kod onih najmanjih. Koje li vrste ti rezultati moraju tek biti, ukoliko taj međusobni sukob poprimi oblik sirovih izbezumljenja oca protiv majke, dovede do zlostavljanja u pijanom stanju, tako nešto teško može sebi da predstavi onaj ko ne poznaje ovakav milje. Sa svojih šest godina sluti mali dečak dostojan sažaljenja, takve stvari pred kojima svak odrastao može da oseti samo užas. Moralno zatrovan, telesno neuhranjen, mlada glavica ošamućena, tako odluta mladi "državljanin" u osnovnu školu. Da sa "ah" i "krah" dolazi do čitanja i pisanja i to je sve poprilično tu. A o nekakvom učenju kod kuće ne može biti ni reči. Naprotiv. Mati i otac i sami dakako pričaju, i to pred samom decom, na način koji nipošto ne bi smeo biti glasno izgovoren i ponovljen, pričaju o nastavnicima i školi, mnogo više su spremni da izreknu one grubosti, nego da svog mladog izdanka presaviju preko kolena i dovedu do razuma. Šta i još inače mali švrca čuje u svome domu takode ne vodi ka poštovanju voljenog sveta koji ga okružuje. Ništa se dobroga ovde ne pripisuje čoveštvu, nijedna institucija ne ostaje nenapadnuta; počev od nastavnika sve do vrha države. Može se raditi o religiji, ili o moralu po sebi, o državi ili društvu, svejedno, sve se podvrgava ruženju, gura na najbeskrupulozniji način u prljavštinu najnižeg mogućeg shvatanja. I kada onda mladi čovek sa svojih četrnaest godina bude pušten iz škole, teško je razlikovati šta je upadljivije na njemu: neverovatna glupost, ukoliko se radi o stvarnom znanju i umenju, ili bezobrazna drskost njegovog nastupa, povezana s nemoralom već u tom dobu, da se čoveku pritom kosa diže na glavi.

Kakav stav o životu, u koji se on sada sprema da stupi, može da ima ovaj čovek, kome je sada jedva još nešto sveto, koji takođe ništa veliko nije naučio i spoznao, kao što je on nasuprot tome naslutio i saznao svaku niskost života? Iz trogodišnjeg deteta postao je petnaestogodišnjak koji prezire svaki autoritet. Mladi čovek dospeva sada u dodir s prljavštinom i đubretom i još ništa nije upoznao što bi ga moglo podstaći na neko veće oduševljenje. A sada se, međutim, stiže još i u višu školu ovakvoga bitisanja. I sada tek počinje onaj život, koji je on sve vreme godina svog detinjstva preuzimao od oca. On skita naokolo i dolazi Bog zna u koje sitne sate kući, i zaudara za promenu ono jadno biće koje je još i samo u sebi rastrzano, koje je nekad bilo njegova mati, psuje Boga i svet i najzad nekim posebnim povodom bude osuđen i strpan u zatvor za mlade. Tu on sad stiže i poslednji šlif. Drugi njegov građanski svet je međutim sasvim začuđen zbog nedostajućeg "nacionalnog oduševljenja" ovog mladog "državljanina". Taj svet vidi kako se u pozorištu i u bioskopu, u šund literaturi i prljavoj štampi iz dana u dan istresaju kible gadosti u narod i čudi se onda o slabom "moralnom sadržaju", o "nacionalnoj ravnodušnosti" mase toga naroda. Kao da mogu bioskopski kič, šund štampa i slično da daju osnove za saznanje o otadžbinskoj veličini. Ada sasvim zaobiđemo gorku činjenicu ranog vaspitanja pojedinca.

Ono što pre toga nikada nisam ni slutio, naučio sam onda brzo i temeljno da razumem: Pitanje "nacionaliziranja" jednog naroda je u prvom redu pitanje stvaranja zdravih socijalnih odnosa kao fundament jedne mogućnosti vaspitanja pojedinca. Jer onaj koji kroz vaspitanje i školu upozna kulturnu, ekonomsku, a pre svega političku veličinu sopstvene otadžbine, biće u stanju da stekne i steći će onaj unutrašnji ponos što sme da bude pripadnik takvog jednog naroda. A boriti se ja mogu samo za nešto što ja volim, voleti samo ono što ja poštujem, što ja bar poznajem i znam.

Čim je bilo probuđeno moje interesovanje za socijalno pitanje, počeo sam onda sa svom temeljnošću i da ga studiram. Bio je to jedan novi, dotad nepoznati svet koji mi se otvorio. U godinama 1909. na 1910. promenilo se u nekoliko i moje sopstveno stanje kad i sam više nisam morao da zarađujem hleb kao pomoćni radnik. Tada sam već radio osamostaljeno kao mali crtač i akvarelist. Ma koliko to bilo gorko u odnosu na visinu zarade - zaista je jedva bilo za život - toliko je to opet bilo dobro za moj izabrani poziv. Sada više nisam bivao s' veceri, po povratku s radnog mesta smrtno umoran, nesposoban da gledam u neku knjigu, a da za kratko vreme ne klonem glavom. Moj sadašnji rad je eto proticao paralelno mome budućem pozivu. Takođe sam sada kao gospodar sopstvenog vremena mogao to vreme mnogo bolje da raspoređujem, no što je to ranije bilo moguće. Slikao sam da zaradim za hleb a učio sam za zadovoljstvo. Tako mi je bilo još i to omogućeno da svojoj očiglednoj nastavi o socijalnom problemu dodam i neophodnu teorijsku dopunu. Studirao sam poprilično sve što sam u celoj toj oblasti mogao da nabavim od knjiga, a udubljavao sam se uostalom i u svoje sopstvene misli. Verujem da me je moja okolina onda smatrala nekim čudakom. Da sam tada vatreno bio u službi svojoj ljubavi prema umetnosti građevinarstva, razume se. Ona mi je, pored muzike, izgledala kraljicom umetnosti: moje bavljenje njome u tim okolnostima nije bio nikakav "rad", već najveća sreća. Mogao sam do u kasnu noć da čitam i crtam, nikada u ovim slučajevima nisam bivao umoran. Tako se pojačavala moja vera da će moj lepi san o budućnosti, pa neka to bude i posle mnogo godina, postati ipak stvarnost. Bio sam čvrsto ubeđen, da ću onda jednom steći ime kao arhitekta. Da sam sam uporedo s time imao i za sve ono što je bilo u vezi s' politikom najveće interesovanje, činilo mi se da nije od naročitog značaja. Naprotiv: ovo je, dakako, u mojim očima bila po sebi razumljiva obaveza svakog mislećeg čoveka uopšte. Ko za tako nešto nije imao razumevanja i zanimanja, gubio je, zar ne, pravo na svaku kritiku i svaku žalbu.

Dakle, i ovde sam čitao i učio mnogo. Naravno pod "čitati" ja nešto možda podrazumevam drugo nego veliki prosek nase takozvane "inteligencije". Poznajem ljude, koji besкраjno mnogo "čitaju", i to knjigu za knjigom, slovo po slovo, i koje ipak ne bih mogao da označim kao načitanje. Oni naravno poseduju ogramnu količinu "znanja", samo njihov mozak ne razume, nije u stanju da sprovede raspodelu i registrovanje svega onog u sebe uzetog materijala. Njima nedostaje umeće, da u knjizi

odvoje ono za njih vredno od bezvrednog, to vredno onda da zadrži zauvek u glavi, a ono drugo, ako je moguće, uopšte i da ne vide, u svakom slučaju međutim nipošto da to vuku sobom kao nesvrsishodni balast. I čitanje nije dakako samo sebi cilj, već sredstvo za cilj. Ono u prvom redu bi trebalo da pomogne takođe da se ispuni okvir, sklonost i sposobnost svakom da se razvije; uz to bi svakako trebalo da lifieruje instrument i građu, koje pojedinac potrebuje u svom životnom pozivu, sasvim svedjedno da li taj poziv služi samo primitivnom zarađivanju hleba ili predstavlja zadovoljenje višeg određenja; u drugom redu bi ono trebalo da omogući proiznošenje jedne opšte slike sveta. U oba slučaja je, međutim, potrebno da sadržaj pojedinog čitanja ne bude broj pročitanih knjiga ili čak i broj edicija knjiga i kao takav predat pamćenju na čuvanje, već da kao mozaički kamenčić u opštoj slici sveta zauzme svoje mesto u njemu pripadajućem poretku i tako i on doprinese, da se ta slika oblikuje u glavi čitaoca.

U onom prvom slučaju nastaje jedna luda zbrka od tih priučenih stvari, koja je isto tako bezvredna, kao što je istovremeno bezvredan nesrećni posednik tih priučenih stvari što ga čine uobrazenim. Jer taj zaboga zaista misli da je najozbiljnije "obrazovan", da od života nešto razume, da znanja poseduje, a pritom se taj sa svakim novim rastom tog "obrazovanja" u stvarnosti sve više i više otuđuje od sveta; dokle god on, što nije retko, završi ili u nekom sanatorijumu ili kao "političar" u nekom parlamentu. Nikada neće takvoj jednoj glavi uspeti da iz zbrke svog "znanja" izvuče nešto korisno za potrebe svakodnevnoga života, jer njegova duhovna težina ne leži raspoređena u linijama života, već u redosledu knjiga, kako ih je čitao i kako mu njihov sadržaj sada sedi u glavi. Ako bi ga sudbina pri svojim zahtevima dnevnog života uvek podsećala na tačnu primenu jednom pročitano, ona bi onda morala još i da mu naznači knjigu i broj strane, pošto siroti intelektualac ne bi inače ni za celu večnost mogao da nađe ono što je tačno. Ali pošto ona sad ovo ne čini, dospevaju svi ti devet puta mudraci pri svakom kritičnom času u najstrašnije zabune, traže grčevito analogne slučajeve i zgrabe sa smrtnom sigurnošću, naravno pogrešne recepte.

Da nije tako, ne bismo mogli da shvatimo politička dostignuća naših naobrazovanih vladinih heroja na njihovim najvišim mestima, izuzev ako bi se rešilo da se umesto patoloških sklonosti prihvati nitkovska podlost. Onaj ko, međutim, neguje u sebi umeće pravilnog čitanja, njemu će pri studiranju svake knjige, svakog časopisa ili brošure osećaj momentalno da pobudi pažnju na sve ono, što je po njegovom mišljenju podesno i važno za trajno i čvrsto pamćenje, jer je svrsishodno ili uopšte uzev vredno da se zna. Kao i da na taj način dobijeno nađe svoje osmišljeno razmeštanje u već na neki način uvek postojećoj slici koja je stvorila predstavu o onoj ili ovoj stvari, da onda deluje ili korigujuće ili dopunjujuće, da dakle podigne na viši stepen ili tačnost ili jasnost. A ako sad život sam postavi pred čoveka iznenada neko pitanje za preispitivanje ili odgovor, onda će kod takvog jednog načina čitanja prisećanje smesta da se ma~i merila već postojeće slike pogleda i da iz nje izvuče sve one decenijama sakupljane pojedine priloge i pristupe koji se tiču tog pitanja, da ih podnese umu na ispit i novo procenjivanje, dok pitanje ne bude razjašnjeno ili na njega ne bude dat odgovor. Samo takvo čitanje ima svoj smisao i svoju svrhu. Jedan govornik na primer, koji svome umu ne obezbeđuje na taj način neophodne činjenice i građu, neće nikada biti u stanju, pritešnjen protivu - rečnostima, da zastupa svoje gledište, pa neka ono i hiljadu puta odgovara istini ili stvarnosti. Pri svakoj diskusiji će ga pamćenje sramno ostaviti na cedilu: on niti će naći razloge, argumentaciju za učvršćenje onog što sam tvrdi, niti za pobijanje protivnika. I dok god se pritom, kao u slučaju jednog govornika, radi u prvom redu o blamaži sopstvene ličnosti, to neka onda i bude tako, zlo je međutim onda, kada sudbina takvog jednog sveznalca ali nemoćnika odredi za vođu države.

Od svoje rane mladosti trudio sam se da čitam na pravilan način i pritom su me srećom podržavali pamćenje i razum. I gledano u ovom smislu, za mene je naročito bilo plodotvorno i dragoceno bečko vreme. Iskustva svakodnevnog života stvarala su podsticaj za uvek novi studij najrazličitijih problema. Time što sam najzad bio u situaciji da realnost razjasnim teorijski, teoriju da proverim na stvarnosti - bio sam pošteđen toga ili da se ugušim u teoriji ili da se u stvarnosti batrgam u plicaku.

Tako je u dva najvažnija pitanja toga vremena bilo, pored socijalnog, još i pitanje iskustva svakodnevnog života određujuće i podsticajno za najtemeljniji teorijski studij. Ko zna da li bih se ja u nauku i u bit marksizma ikada jednom udubio da me ondašnje vreme nije navelo da bukvalno lupim glavom o taj problem!

Ono što sam u svojoj mladosti znao o socijaldemokratiji, bilo je od srca malo i dovoljno netačno. Da je ona vodila borbu za opšte i tajno izbornopravo, radovalo me je u dubini duše. Pa moj razum mi je već onda govorio, da bi to moralo dovesti do slabljenja meni tako morskog habzburškog režima. U uverenju da se podunavska država izuzev žrtvovanjem nemstva ipak nikako neće održati, ali i da čak cena laganog i sloveniziranja nemačkog elementa još uvek ni u kom slučaju ne bi značila garanciju za jedno potom zaista životno sposobno carstvo pošto je bilo veoma diskutabilno koliko su Sloveni imali iskrene namere za neku konstruktivnu politiku, pozdravljao sam svaki razvoj, koji je po mome uverenju morao voditi ka slomu ove nemoguće države, koje je nemstvo od deset miliona osudila na smrt. Što više ga je jezički kaos i sam parlament proždirao i rasturao, morao je da se primakne i čas raspada ovog vavilonskog carstva a time takođe i čas slobode moga nemačkoaustrijskog naroda. Samo tako je onda jednoga dana ponovo moglo da dođe do pripajanja svojoj staroj nemačkoj majci zemlji.

Te tako mi, dakle, ova delatnost socijaldemokratije nije bila sasvim nesimpatična. Da je ona najzad, kao i moj ondašnji bezazlen i naivni um bila još dovoljno stupidna da veruje i težila tome da će uspeti da podigne životne uslove radnika, činilo mi se da je to pre govorilo za nju nego protiv nje. Ono što me je najviše odbijalo, bio je njen neprijateljski stav prema borbi za održanje nemstva, bedno moljkanje za naklonost slovenskih "drugova", koji su to nuđenje ljubavi, ukoliko je ono bilo povezano s' praktičnim obećanjima i svakako prihvatili, inače bi se arogantno is visine držali po strani i na taj način davali nametljivim prošnjacima zasluženu nagradu. Tako mi u mome dobu od sedamnaest godina reč "Marksizam" beše još malo poznata; dok su mi "socijaldemokratija" i socijalizam izgledali identični pojmovi. I ovde je bio potreban prst sudbine, da bih široko otvorio oči pred ovom nečuvenom prevarom naroda. Ako sam dotada uspeo da upoznam socijaldemokratsku partiju samo kao posmatrač prilikom nekoliko masovnih demonstracija, a da pritom ne posedujem ni najmanji uvid u mentalitet njenih pripadnika ili čak u suštinu njene nauke, dođoh sad odjednom u dodir sa produktima njenog vaspitanja i njenog "pogleda na svet". I ono što bi inače nastupilo možda tek posle decenije, dobih ja sada u toku od samo nekoliko meseci: razumevanje, otkriće kuge koja se rasprostire pod larvom socijalnih vrlina i ljubavi prema bližnjem, od koje nek čovečanstvo po mogućstvu hitno oslobodi zemljinu kuglu, jer bi inače lako čak ta kugla mogla da bude slobodna od čovečanstva, bez njega. Moj prvi susret sa socijaldemokratama zbilo se na građevini. Od samog poretka nije to bilo sasvim prijatno. Imao sam toliko toga da preturim s' mojom sudbinom, da sam veoma malo želeo da se brinem o svetu koji me okružuje. Tražio sam samo posao, da ne bih skapao od gladi i da bih time stekao mogućnost za jedno dalje, iako još tako sporo obrazovanje. A možda se i uopšte ne bih brinuo za svoju novu okolinu da se već trećeg, ili četvrtog dana ne zbi jedan događaj, koji me odmah prinudi da zauzmem stav.

Bio sam pozvan da pristupim organizaciji.

Moja znanja o sindikalnoj organizaciji bila su onda još ravna nuli. Niti svrsishodnost niti pak nesvrsishodnost njenog postojanja nisam mogao da razumem. A pošto mi se objasni da ja moram da stupim u organizaciju, odbih to. Obrazložih svoje odbijanje time, da ja tu stvar ne razumem ida se uopšte ne dam ničemu prisiljavati. Možda je ono prvo bilo razlog što me odmah ne izbaciše. Želelo se možda ponadati da ću za nekoliko dana biti prevaspitan ili smekšan. U svakom slučaju su se u tome grdno prevarili. Posle četrnest dana nisam, međutim, više mogao pa mada sam inače čak još i hteo. Za tih četmaest dana upoznao sam svoju okolinu поближе, tako da me nikakva sila ovoga sveta više ne bi mogla privoleti za pristup u jednu organizaciju čiji su mi se nosioci u međuvremenu pokazali u tako nepovoljnom svetlu. Prvih dana bio sam ljut. U podne je jedan deo odlazio u obližnje gostionice, dok je drugi ostajao na gradilištu i tamo najčešće žvačkao svak svoj mršavi ručak. Ti su bili oženjeni, kojima su njihove žene donosile u siromaškim činijama podnevnu supu. Krajem nedelje bivao je taj

broj sve veći, a zašto, to ustanovih tek kasnije. Sada se, međutim, politizovalo. Ja sam pio svoju flašu mleka i jeo svoj komad hleba negde po strani i proučavao oprezno svoju novu okolinu ili pak razmišljao o svojoj bednoj sudbini. Pa ipak, čuo sam više no što je bilo potrebno; često mi je takođe izgledalo kao da se s' namerom okretalo ka meni, da bi možda bio pobuđen na neko iskazivanje stava. U svakom slučaju je sve to, što sam primećivao, bilo podesno da me do krajnosti razdraži. Ovde je sve odbijano: nacije, kao pronalazak "kapitalističke" - koliko li sam samo ovu reč morao često da čujem - klase; otadžbina - kao instrument buržoazije za eksploataciju radništva; autoritet zakona - kao sredstvo za ugnjetavanje proletarijata; škola - kao institucija za gajenje i disciplinovanje robovskih masa, ali i robovlasnika; religija kao sredstvo zatupljivanja naroda određenog za eksploataciju; moral kao znak glupog ovčijeg strpljenja itd. Nije, međutim, bilo baš zaista ničega što nije gurano u blato užasne dubine.

U početku pokušah da ćutim. Na kraju to više nije išlo. Počeh da zauzimam stav, počeh da opovrgavam. Pritom sam doduše morao da se uverim da je to bilo bezizgledno toliko dugo, dok god ne sakupih bar neka saznanja o tačkama oko kojih se sporilo. Tako počeh da osećam one izvore iz kojih su oni crpli svoje tobožnje znanje. Knjiga po knjiga, brošura po brošura dodoše sada na red. Na gradilištu je sad često, međutim, bilo vruće. Sporio sam se, i pritom dan za danom sve bolje bio informisan, prevazilazeći čak i sopstvene znanje samih mojih oponenta, dok jednog dana ne stupi u primenu ono sredstvo, koje naravno najlakše pobeđuje um: teror, nasilje. Nekolicina diskutantata protivničke strane prisiliše me ili da smesta napustim gradilište, ili da odletim sa skele. Pošto sam bio sam i svaki otpor izgledaše bezizgledan, smatrao sam da je uputnije, za jedno iskustvo bogatiji, da prihvatim prvi savet. Otidoh prepun gađenja, istovremeno međutim tako usplamteo, da mi je bilo sasvim nemoguće da celoj stvari okrenem leđa. Ne, posle uskipeća prvoga ogorčenja, ponovo je tvrdoglavost dobila prednost. Čvrsto sam bio odlučan ipak ponovo da odem na neko gradilište. U toj odluci osnažen bejah i samom bedom, koja me je nekoliko nedelja kasnije, pošto je pojedena mala uštedevina od plate, primila u svoje nemilosrdno naručje. Tako eto moradoh, hteo ili ne igra potom krenu i opet od početka, da bi se konačno, kao i prvi put, završila na isti način. Tada se borih u svom unutrašnjem biću: da li su još ovakvi ljudi vredni da pripadaju jednom velikom narodu? Jedno mučno pitanje; jer, odgovori li se na njega sa Da, onda borba za narod zaista nije više vredna truda i žrtve, koje imaju da polože oni najbolji za takav jedan ljudski škart; glasi li, međutim, odgovor Ne, onda je naš narod još i siromašan u ljudima. S uznemirujućom morom videh tih dana mozganja i kopanja po svojoj svesti kako narasta do jedne preteće armije masa onih koji se više nisu mogli računati u svoj narod. Sa kojim samo drugim osećajima buljih sada u beskrajne redove masovnih demonstracija bečkih radnika! Gotovo dva puna sata stajah tako i posmatrah zaustavljena daha tog ogromnog ljudskog crva - azdaju, koji se tu lagano valjao prolazeći. U klonuloj potištenosti napustih najzad to mesto i odlutah kući. Usput ugledah u jednoj trafici "Radničke novine", centralni organ stare austrijske socijaldemokratije. Tu novinu sam mogao da vidim i u jednoj jeftinoj narodskoj kafani u koju sam češće svraćao, da bih tamo čitao štampu; samo, do sada nisam mogao sebe da prinudim ne duže od dva minuta a da gledam u taj bedni list, čiji je ceo ton na mene delovao kao duhovni vitriol. I pod deprimirajućim utiskom demonstracija nagna me sad neki unutrašnji glas, da jednom i najzad kupim taj list i da ga onda temeljno i iščitam. S' večeri to ipak i učinih stalno savlađujući u sebi povremeno narastajući bes o ovom koncentrisanom rastvoru laži, a više nego iz sve teorijske literature mogao sam sad dnevnim čitanjem socijaldemokratske štampe da proučim unutrašnju bit tih misaonih postulata. Jer kakve li razlike između u teorijskoj literaturi zvučnih fraza o slobodi, lepoti i dostojanstvu prema varljivoj sjajnoj, naizgled kao najdublje mudrosti teško iskazljivoj obmani rečju, odvratno humanog morala - sve napisano tvrdim čelom proročanske sigurnosti - i brutalne dnevne štampe ove isceliteljne nauke novoga čovečanstva, koja se ne ustručava nikakve niskosti, koja se služi svim sredstvima klevetanja i izvrtanja i radi zaista s virtuoizmom lanjivošću koja i balvane može da savija. Ono prvo namenjeno je za glupe ćurane iz srednjih i naravno takođe viših "slojeva inteligencije", ono drugo masi. Za mene je udubljivanje u literaturu i štampu tog učenja i organizacije značilo ponovo nalaženje sebe za svoj narod ili ono što mi je

prvobitno izgledalo kao nepromostivi jaz, sada je trebalo da bude podsticaj za veću ljubav nego ikada ranije. Samo bi budala mogao pri saznanju o ovom ogromnom trovačkom radu da žrtvu još i prokune. Sto sam se sledećih godina više osamostaljiavao, sa tim više je u meni rastao s povećanim udaljavanjem pogled na unutrašnje uzroke socijaldemokratskih uspeha. Sad shvatih značaj brutalnog zahteva da se drže samo crvene novine, posećuju samo crveni skupovi, čitaju samo crvene knjige itd. U jasnoj svetlosti videh iznudaeni rezultat ovog učenja netrpeljivosti pred očima.

Ta psiha široke mase nije prijemčiva za sve što je polovično, neodlučno, slabo. Kao žena čija su duševna stanja i osećanja manje određena razlozima, osnovama apstraktnog uma nego onima nejasne emocionalne žudnje za snagom koja je njena dopuna i koja bi se stoga radije potčinila nekom snažnom čoveku nego vladala slabićem, tako i masa više voli vladaoca nego onoga koji moli i ona se oseća u dubini svoga bića više zadovoljena onim učenjem koje ne trpi nikakvog suparnika, nego onim koje nudi liberalnu slobodu izbora; ona s' tim učenjem najčešće i malo zna šta da započne i oseća i čak da može biti lako napuštena. Bestidnosti njenog duhovnog terorisanja isto je tako malo svesna kao i bezočne zloupotrebe njene ljudske slobode i ona ni u kom slučaju i ne sluti unutrašnji besmisao celog tog učenja. I tako ona vidi jedino bezobzirnu snagu i brutalnost veoma smišljenih ispoljavanja tog učenja kome se konačno uvek podvrgne. Ako se socijaldemokratiji suprotstavi jedno uređenje bolje verodostojnosti, ali iste brutalnosti u sprovođenju, ono će pobediti, iako posle najteže borbe. Pre no što je proteklo i dve godine bili su mi jasni i učenje i tehnički instrument socijaldemokratije. Shvatio sam infamni duhovni teror, koji ovaj pokret vrši pre svega na građanstvo koje takvim napadima niti moralno niti duhovno nije doraslo, time što on na dati znak pušta plotune bubnjarske vatre laži i kleveta protiv protivnika koji mu izgleda najopasniji, i to tako dugo, dok ne popucaju nervi napadnutih i oni, da bi opet imali mira, žrtvuju omraženog. Samo, mir te budale ipak ne postignu. Igra počinje iznova i toliko se često ponavlja dok god strah od divljeg džukca ne prede u sugestivnu paralizu. Pošto socijaldemokratija poznaje iz sopstvenog iskustva najbolje vrednost srtage, juriša ona najčešće protiv onih, u čijem biću ona njuši nešto od tog bez daljnjeg tako retkog štofa. Nasuprot tome, hvali ona svakog slabića druge strane, čas oprezno, čas glasnije, već prema spoznanom ili pretpostavljenom duhovnom kvalitetu. Ona se manje boji nekog nemoćnog, bezvoljnog genija, nego čoveka prirodne snage iako skromnijeg duha. Najupadljivije preporučuje ona slabiće duha i prirodnog potencijala. Ona je vešta da pritom stvori varljivi utisak kao da jedino tako može da se održi mir, a za to vreme u lukavom oprezu i neprestano osvaja jednu za drugom poziciju, čas potajnim iznudaivanjem, čas stvarnom krađom u momentima kada opšta pažnja, okrenuta drugim stvarima, ne želi da bude ometana ili pak stvar drži za sitnu i beznačajnu, da bi se nepotrebno uzburkali duhovi i zli protivnik iznova razdraživao.

To je jedna tačnim proračunom svih ljudskih slabosti izgrađena taktika, čiji rezultat gotovo matematičkom egzaktnošću mora da vodi ka uspehu, ukoliko međutim i druga strana ne nauči da se protiv otrovnog gasa takođe bori otrovnim gasom. Slabijim prirodamama mora se pritom reći, da se ovde upravo radi o biti ili ne biti. Ne manje razumljiv mi je bio značaj telesnog terora prema pojedincu, prema masi. I ovde je, takođe, reč o tačnom proračunu psihološkog dejstva. Teror na radnom mestu, u fabrici, u lokalima gde je skup i povodom masovnog mitinga uvek će biti praćen uspehom, ukoliko mu jedan isto tako veliki teror se ne suprotstavi.. Onda će naravno partija u užasnoj galami dati se u zapostavljanje, iako stalno prezirući svaki državni autoritet kreštavo se pozivati baš na taj autoritet, da bi u najvećem broju slučajeva u opštoj zabuni zaista postigla cilj time za kasnije učini opasnom protivniku podesan, pomogne da se slomi oponent te svetske kuge.

Kakav utisak će takav jedan udar proizvesti na čula široke mase kako pristalica tako i protivnika može onda da proceni samo onaj, koji ne poznaje dušu jednog naroda iz knjiga nego iz samog života. Jer dok se sada u redovima svojih pripadnika slavi postignuta pobeda od sada kao trijumf prava sopstvene stvari, baca se u najvećem broju slučajeva poraženi protivnik u sumnju o uspešnosti daljeg otpora uopšte. Što sam više pre svega upoznao metode telesnog, fizičkog terora, tim veća je bila moja

molba za oproštaj onim stotinama hiljada koji mu podlegoše. Za to sam zahvalan u najdubljoj dubini svoje duše svome ondašnjem vremenu patnje, što mi je jedino moj narod pokazao i omogućio kako da naučim razlikovati žrtve od smutljivih zavodljivaca. Drukčije nego žrtve se ne mogu ni označiti pojedinačni i opšti rezultati ovog zavodenja ljudi na krivi put. Jer kada sam se eto u nekim svojim slikama potrudio da iz samog vrela života nacrtam bića ovih "najnižih" slojeva, onda ovo nije moglo biti bez pouzdanja da sam u ovim nizinama pronalazio takođe i svetlosti opet, one u obliku spremnosti na žrtvu, najvernijeg drugarstva, izuzetne dovoljnosti i uzdržane skromnosti, naročito ukoliko se to ticalo ondašnjeg starijeg radništva. Iako su te vrline u mladoj generaciji već i opštim uticajem velegrada sve više nestajale, ipak je čak i ovde bilo mnogo onih, kod kojih je jedna krv zdrava zdravcijata uspevala da se odupre niskostima života. A ako su onda ti često duševni, čestiti ljudi u svojoj političkoj angažovanosti ipak stupali u redove smrtnih neprijatelja našega naroda i pomagali da se ti redovi zbiju, onda je razlog tome bio taj da oni svu niskost tog novog učenja niti su razumeli niti su mogli razumeti, da niko i inače nije našao za shodno da se potruži da se njima pozabavi i, najzad taj razlog što su socijalni odnosi bili jači nego sva druga eventualno postojeća voljnost. Beda u koju su jednoga dana na ovaj ili onaj način zapali, oterala ih je još k' tome i u lager socijaldemokratije. Pošto je buržoazija bezbroj puta na najneprimereniji, ali i najnemoralniji način uspostavila front protiv i opšteljudski opravdanih zahteva, čak a da nije iz takvog jednog držanja stekla korist ili da ju je uopšte smela i da očekuje, bio je i sam onaj najpristojniji radnik iz sindikalne organizacije nateran u političku delatnost. Milioni radnika behu sigurno u dubini svoje duše na početku neprijatelji socijaldemokratske partije, ali su bili u svome otporu pobeđeni jednim često sumanutim načinom kojim su građanske partije zauzimale stav suprotstavljanja svakom zahtevu socijalne prirode. Jednostavno ograničeno odbijanje svih pokušaja poboljšanja uslova rada, zaštitnih mera kod mašina, suzbijanja zloupotrebe dečjeg rada kao i zaštite žene naročito u onim mesecima, kada ona pod srcem već nosi dolazećeg narodnog druga, pomagalo je socijaldemokratiji, koja je sa zahvalnošću svaki takav slučaj bednoga opredeljenja koristila da mase utera u svoju mrežu. Nikada više nije naše građanstvo moglo da ispravi ono što se grešilo. Jer, time što je protiv svih pokušaja uklanjanja socijalnih teških stanja davalo otpor, sejalo je ono mržnju i činilo se da je i samo opravdalo tvrđenja da je ono neprijatelj cele nacije, da jedino socijaldemokratska partija zastupa interese radnoga naroda. To je u prvom redu stvorilo moralno opravdanje za realno postojanje sindikata, organizacije, koja je partiji od vajkada činila najveće usluge za naterivanje u članstvo. U mojim bečkim godinama učenja bio sam prinuđen, hteo ne hteo, da i po pitanju sindikata zauzmem stav. Pošto sam ih smatrao kao po sebi jedan nerazdvojni sastavni deo socijaldemokratske partije, moja odluka je bila brza i pogrešna.

Naravno, glat sam ih odbio.

Ali i u tom beskrajno važnome pitanju dala mi je sama moja sudbina lekciju. Rezultat je bio puni obrat moga prvog suda. Sa svojih dvadeset godina naučio sam da razlikujem između sindikata kao sredstva za odbranu opštih socijalnih prava radnika i za izvojevanje boljih životnih uslova svakog pojedinca iz tih redova, i sindikata kao instrumenta partije političke klasne borbe. To što je socijaldemokratija shvatila enormni značaj sindikalnog pokreta, osiguralo joj je posedovanje instrumenta a time i uspeh; a to što građanstvo tako nešto nije shvatilo, koštalo ga je njegovog političkog položaja. Ono je verovalo da će jednim nadmenim "odbijanjem" jednog logičkog razvoja protivniku smrsiti konce, da bi time u stvarnosti ovaj razvoj prinudilo u nelogične putanje. Jer tvrditi da je sindikalni pokret nešto po sebi otadžbinski neprijateljsko je besmislica a osim toga i neistina. Tačno je pre ono suprotno. Ako jedna sindikalna delatnost ima za cilj bolje stanje jednog staleža koji spada u osnovne stubove nacije, i to ima stalno pred očima i stalno to i sprovodi, ono time ne dejstvuje samo neotadžbinski ili državno-neprijateljski, nego u pravom smislu reči "nacionalno". Zar on ne doprinosi tako da se još stvore socijalni uslovi bez kojih se jedno opšte nacionalno vaspitanje ne može ni zamisliti. On zadobija najveću zaslugu i time što odstranjenjem socijalnih rak - rana doprinosi opštem zdravlju narodnog organizma. Pitanje da li je on neophodan je dakle zaista suvišno. Dok god među poslodavcima ima ljudi s malim socijalnim razumevanjem ili čak s' pomanjkanjem pravnog osećanja i osećanja pravičnosti, ne samo da je pravo već i obaveza njihovih

nameštenika, koji dakako čine jedan deo našeg naciona da štite sveopšte interese protiv pohlepe ili nerazumnosti pojedinca; jer, održanje vernosti i vere u jednom nacionalnom organizmu u interesu nacije je isto što i održanje zdravlja jednog naroda. Oboje je nedostojnim preduzimačima, koji se ne osećaju kao deo cele narodne zajednice, teško ugroženo. Zlim dejstvom njihove pohlepe ili njihovom bezobzimošću izrastaju duboke štete za budućnost. Uzroke takvog jednog razvoja odstraniti znači zadobiti zasluge za naciju a ne recimo suprotno.

Time nije rečeno da eto sad svakom je na volji da izvlači zaključke i odredi svoje ponašanje na osnovu pričinjene mu stvarne ili nehotične nepravde. Ne? To je opsena i mora se posmatrati kao pokušaj skretanja pažnje s' pravog predmeta. Ili je odstranjivanje rđavih, nesocijalnih tokova u interesu nacije ili ne. Ako jeste, onda se mora borba protiv njih prihvatiti, sa oružjem koje nudi izgled na uspeh. Pojedini radnik međutim nikada nije u situaciji da se izbori sam protiv sile velikog preduzetništva, pošto se ovde ne može raditi o pitanju pobeđe višeg prava - jer priznanjem istoga ne bi usled nedostatka uzroka bilo spora - nego o pitanju velike sile. U drugom slučaju bi postojeći osećaj prava već okončao i sam na častan način nastali spor, ili tačnije, ne bi nikada do njega moglo ni doći. Ne, ako nesocijalno ili ponižavajuće postupanje prema ljudima izazovu otpore, onda ova borba može, dok god se ne stvore zakonske, sudske instance za uklanjanje ovih oštećenja, da dođe do odluke samo većom silom. Time se podrazumeva samo po sebi da jedino pojedinačnoj ličnosti a nipošto koncentrisanoj snazi nekog preduzimača može da se suprotstavi objedinjeni, veći broj posloprimaca, da ne bi već od samog početka moralo da se odrekne mogućnosti pobeđe. Tako sindikalna organizacija može da vodi ka jačanju socijalne misli u njenom praktičnom dejstvu svakodnevnog života a time i ka uklanjanju uzroka trvenja, koji uvek iznova daju podsticaje za nezadovoljstvo i žalbe. Što to nije tako krivica je veoma velikim delom na onima, koji su znali da svakom zakonskom regulisanju, tj. ispravljanju loših socijalnih stanja isturaju prepreke, ili ih posredstvom svog političkog uticaja potkopavaju. U upravo toj meri u kojoj političko građanstvo onda nije razumevalo ili bolje rečeno nije htelo da razume značaj sindikalne organizacije i isturalo se protiv nje u otpor, primala je u svoje okrilje ovaj osporavani pokret - socijaldemokratija. Time je ona stvorila dalekovido jednu čvrstu osnovu, koja se već više puta potvrdila kao poslednje uporište u kritičnim trenucima. Naravno da je time unutrašnja svrha postepeno nestajala, da bi se dao prostor novim ciljevima. Socijaldemokratija nikada nije pomišljala na to, da održi prvobitne zadatke profesionalnog pokreta koji je uzela pod svoje. Ne, ona to tako svakako nije zamišljala. U nekoliko decenija je pod njenom mešetarskom rukom od pomoćnog instrumenta odbrane socijalnih prava postao instrument za razbijanje nacionalne privrede. Interese radnika pritom oni nisu smeli ni najmanje da ugroze. Jer i politički dopušta se primena ekonomskih prinudnih mera, u svako doba vršiti ucenu, kao u dovoljnoj meri i postojanje s jedne strane same nužne nesavesnosti a s' druge strane glupe strpljivosti ovce. Nešto što u ovom slučaju obostrano pogađa svoj cilj.

Već na prelasku u ovaj vek je sindikalni pokret odavno prestao da služi svom ranijem zadatku. Iz godine u godinu sve više i više je on zapadao u kolotečinu socijaldemokratske politike, da bi na kraju našao svoju primenu samo kao "pajser" ("macola") klasne borbe. On je trebalo da ceo, tako trudno izgrađeni i razvijeni privredni sistem dovede najzad do sunovrata, kako bi tako i državnom poretku, po uklanjanju njegovog privrednog potpornog zida mogao lakše da priredi istu sudbinu. Zastupanje svih stvarnih potreba radništva dolazilo je time sve manje u pitanje, sve dok politička mudrost uopšte više i nije smatrala poželjnim, da se otklone socijalne i čak i kulturne nevolje širokih masa, jer bi onda možda pa nastala još i opasnost, da one, zadovoljene u svojim željama, ne budu više bile pogodne da se kao borbena trupa bez sopstvene volje večno dalje koristile. Takav jedan moguće naslućivani burni razvoj ulivao je klasno - borbenim vođama takav strah, da su oni po kratkom postupku odbijali svako moguće blagosloveno podizanje socijalnog položaja radništva, pa su čak protiv toga zauzimali i stavove. Za nekakve tamo obrazloženje takvog jednog tobože nerazumljivog postupanja nikad ih briga nije bilo. Time što su se zahtevi sve više natezali naviše, moguće ispunjenje istih je izgledalo tako malo i beznačajno, da je u svako vreme bilo moguće masu obrlatiti kako se

zaboga ovde radi o đavolski teškom pokušaju, takvim jednim smešnim zadovoljenjem najsvetijih prava na najpodliji način oslabiti udarnu snagu radništva, pa čak je i paralisati. Pri slabašnoj sposobnosti mišljenja široke mase ne treba se ni čuditi uspehu ovakvog mešetarenja.

U lageru građanstva bili su ogorčeni ovako providnom neistinitošću i prevarantstvom socijaldemokratske taktike. Ni ne izvlačeći najmanje zaključke iz toga za smernice sopstvenog delovanja. Upravo strah socijaldemokratije od svakog podizanja na viši nivo položaja radništva iz dubine njihove dotadašnje kulturne i socijalne bede moralo je da vodi do povećanih napora upravo s' ciljem da se postepeno predstavnicima klasne borbe izbije iz ruku pravi instrument te borbe. To se ipak nije dogodilo. Umesto da se sopstvenim jurišem zauzme neprijateljski položaj, dozvolilo se radije da se bude potisnut i pritisnut, da bi se konačno posegnulo za potpuno nedovoljnom ispomoći, koja je, jer je suviše kasna, ostala bez dejstva, i jer je beznačajna, za protivnika predstavljala lakoću da je odbije. Tako je u stvari ostajalo sve po starom, samo je nezadovoljstvo bilo veće nego pre. Jednako nekom pretećem olujnom oblaku visio je još onda "slobodni sindikat" nad političkim horizontom i nad životom pojedinca. On je bio jedan od onih stravičnih terorističkih instrumenata protiv sigurnosti i nezavisnosti nacionalne privrede, čvrstine držanja stabilnosti države i slobode ličnosti. On je pre svega bio ono što je pojam demokratije učinio jednom ogavno smešnom frazetinom, oskrnavilo slobodu i bratstvo onom rečenicom "a ako ti nećeš da budeš drug, rascopacemo ti lobanju" besmrtno ismejalo. Eto tako ti ja onda upoznah prijatelja čovekovog ozdravljenja. Tokom godina se moj pogled na njega proširio i produbio, a da ga izmenim, nije mi li bilo potrebno.

Što sam više sticao uvid u spoljno biće socijaldemokratije, tim više je rasla želja da zahvatim i unutrašnje jezgro tog učenja. Oficijenla partijska literatura je pritom naravno malo mogla da koristi. Ona je, ukoliko se tiče privrednih pitanja, netačna u tvrđenju i dokazivanju; a ukoliko se radi o političkim ciljevima je i lažljiva. K' tome je za pridodati da sam se osećao u dubini duše zgrađen novijim laburističkim načinom izražavanja i metodom prikazivanja. Ogromnim tovarom reči nejasnog sadržaja ili nerazumljivog značenja nabacivane su ovde rečenice koje su baš toliko trebalo da budu duhovite koliko i besmislene. Samo je pusta dekadencija naše velegradske boemije mogla u tom lavirintu mudrosti da se oseća kod kuce, da bi iz dubrišta tog literarnog dadizma "unutrašnjeg života" mažnjavala, podgrejavana poslovičnom skromnošću jednog dela našeg naroda, koja u nečem lično nerazumljivom uvek tim dublju mudrost njuši.

Međutim, time što sam odmeravao teoretske neistine i besmisao ovog učenja sa reanlošću njegove pojave dobijao sam lagano jasnu sliku njegovog unutrašnjeg htenja. U tim satima prožimale su me mračne slutnje i opora bojazan. Videh i tada pred očima jedno učenje, koje se sastojalo od egoizma i mržnje, koje po matematičkim zakonima može da dovede do pobede, ali time čovečanstvu da priredi i kraj. U međuvremenu sam, dakako, naučio da shvatim vezu između ovog učenja o razaranju i bića jednog naroda, koje mi je do tada bilo nepoznato. Jedino poznavanje jevrejstva pruža ključ za shvatanje unutrašnjih a time stvarnih namera socijaldemokratije. Ko zna taj narod, njemu nestaje veo pogrešnih predstava o cilju i smislu te partije s očiju i iz tmurne i izmaglice socijanlih fraza izranja iscerena njuška marksizma.

Zaista je za mene danas teško, ako ne i nemoguće, da kažem, kada mi je reč " Jevrejin" dala povod za posebne misli. U očinskom domu uopšte se ne sećam da sam za očevog života tu reč makar i samo čuo. Mislim da je stari gospodin možda već i u posebnom naglašavanju te oznake uviđao jednu kulturnu zaostalost. On je tokom svog života usvajao manje više svetsko-gradanske poglede koji su se pri najstriktnijem nacionalnom opredeljenju ne samo održavali, već i bojili moju svest. Takode i u školi nisam našao nikakvu pobudu koja bi kod mene vodila do promene ove preuzete slike. U realnoj školi upoznao sam doduše jednog jevrejskog dečaka, prema kome smo se svi ophodili s' oprezom,

ipak samo stoga, jer smo prema njemu, s' obzirom na njegovu ćutljivost, bili nepoverljivi. Neka naroćita pomisao s' njim u vezi kao Jevrejinom padala mi je, pritom kao i ostalima malo na um. Tek u svojoj ćetrnaestoj do petnaestoj godini ćeće sam naletao na reć jevrejin, delom u vezi sa politićkim razgovorima. Osećao sam protiv toga laku odbojnost i nisam se mogao odupreti izvesnom neprijatnom osećanju, koje me je uvek zahvatalo, kada su se preda mnom zbivale konfesionalne kavge. Kao na nešto drugo, međutim, nisam na to pitanje gledao.

Linc je imao veoma malo Jevreja. U toku vekova se njihova spoljašnjost evropeizovala i uljudila; pa ćak sam ih drćao za Nemce! Besmislica ovog uobraćenja malo mi je bila jasna, jer sam kao jedino obelezje razlikovanja uvićao samo razlikovanje u stranoj konfesiji. Da su oni stoga bili proganjani, kako verovah, dovodilo je ponekad moju odbojnost prema nepovoljnim iskazima o njima skoro i do gadenja.. Sa pozicija nekog predubedenja u smislu nekog planskog protivništva o Jevrejima još uvek ništa i ne slutih...

Tako sam doćao u Beć. Spopadnut mnoćtvom utisaka na arhitektonskom podrućju, utucan tećinom sopstvene sudbine, ne posedovah u prvo vreme nikakav uvid u slojeve naroda u dćinovskom gradu. Uprkos tome što je Beć tih godina od svojih dva miliona stanovnika brojao skoro dve stotine hiljada Jevreja, nisam te ljude video. Moje oko i moja svest nisu u tim prvim nedeljama bili dorasli naletima tako mnogim vrednostima i pomislima. Tek kada se postepeno povratio mir i uzburkana slika zapoće da se bistri, osvrnuh se pribranije u svom novome svetu i sudarih se sada i sa jevrejskim pitanjem. Neću da tvrdim da mi je naćin na koji sam morao da ih upoznam izgledao naroćito prijatan. Joć uvek sam u Jevrejima video samo konfesiju i stoga sam i dalje iz razloga ljudske tolerancije istrajavao u svome odbijanju religiozne diskriminacije u ovom slućaju. Tako mi izgledaće i ton, pre svega onaj, koji je forsirala bećka antisemitska štampa, nedostojna kulturnih tradicija jednog velikog naroda. Pritiskali su me izvesni dogaćaji iz srednjeg veka, koje nisam rado ćleo ponovo da vidim. A poćto dotićne novine uopćteno nisu vaćile bać za prvorazredne - otkuda to nisam ni sam onda taćno znao - video sam u njima pre proizvode ljute zavisti nego rezultate jednog temeljnog iako uopćte uzev pogrećnog pogleda. Osnaćen u ovome svome mićljenju bejah onom krajnje dostojanstvenijom, kako mi se ćinilo, formom, kojom je zaista velika štampa odgovarala na sve te napade ili ih je, što mi je izgledalo još paćnije vrednije, nije nispominjala, već jednostavno totalno prećutkivala.

Revnosno sam ćitao takozvanu svetsku ćtampu (Neue Freie Presse", "Wiener Tagblatt" itd.) i zadivljavao se obimom ponućenog ćitaocima u njoj, kao i objektivnoću prikaza u pojedinostima. Odavah priznanje otmenom tonu i zapravo sam jedino bio poneki put u sebi ne bać sasvim zadovoljan ili ćak neprijatno dirnut razbokorenim stilom. Ali ovo je svakako bio odraz poleta celog tog svetskoga grada. Poćto sam onda Beć smatrao takvim jednim gradom, verovao sam da ovo objaćnjenje koje sam sebi samome dao smem svakako da uvaćim kao izvinjenje. Ono što me je, međutim, uvek iznova odbijalo, bila je nedostojanstvena forma kojom se štampa udvarala dvoru. Jedva da se mogao zbiti i jedan dogaćaj u Hofburgu a da to ne bude ćitaocima saopćteno u tonovima oćaravajućeg odućevljenja ili tućbalićke potićenosti, jedno ćinodejstvovanje, koje je, naroćito kad se lićno radilo o 'najmudrijem monarhu' svih vremena, slićilo skakutanju tetreba.

Meni je to izgledalo izvećtaćeno.

Time je liberalna demokratija dobila fleke u mojim oćima. Da bi se zadobila naklonost toga dvora i još u tako netaćnim formama, trebalo je znaći rasprodati dostojanstvo nacije. To je bila prva senka koja je trebalo da zatamni moj duhovni odnos prema "velikoj" bećkoj ćtampi. Kao i pre toga uvek, pratio sam i u Beću sve dogaćaje u Nemaćkoj s' najvećim ćarom, sasvim svejedno, da li se pri tome radilo o politićkim ili kulturnim pitanjima. S' ponositim divljenjem uporećivao sam uspon Rajha s' propadanjem austrijske drćzave. Ali ako su spoljnopolitićka zbivanja izazivala najćeće nepodeljenu radost, onda su ona ne tako vesela dogaćanja unutraćnje-politićkog ćivota stvarala sumornu potićenost. Borba koja je u to vreme voćena protiv Vilhelma Drugog, nije onda u meni nailazila na

odobravanje. U njemu nisam samo video nemačkog cara, već u prvom redu tvorca nemačke flote. Zabrana govora, koja je od strane Rajhstaga naložena caru, ljutila me je stoga u tolikoj meri, jer je proizišla s' jednog mesta, koje je u mojim očima nikakav razlog nije imalo, budući da su zbilja ovi parlamantarni gusani u jednom jedinom periodu zasedanja više besmislica izlagali, nego što je to čitavoj jednoj dinastiji careva vekovima, računajući njihove najslabije numere, moglo da pođe za rukom. Bio sam ogorčen što je u jednoj državi u kojoj svaki i napola ludak može sebi da prisvoji pravo ne samo za reč kritike, nego eto u Rajhstagu čak kao "zakonodavac" da bude nahuškan na naciju a da nosilac carske krune od strane najbednije institucije brbljivaca svih vremena more da dobije izgon.

Bio sam međutim još više poražen, da je ta ista bečka štampa koja se i pred poslednjom dvorskom kljusinom survavala u najponizniji poklon i puzila od ulagivanja, sad sa naizgled brižnim gestom, ali, kako mi je izgledalo, rdavo skrivenom zloradošću davala izraza svojim nedoumicama o nemačkome caru. Njoj je tobože daleko bilo od toga da se hoće umešati u odnose nemačkog Rajha, sakloni Bože od tako nečega - ali time što se da kažemo na prijateljski način gurao prst u tu ranu, osećala se eto posebna obaveza, koju nalaže i duh međusobnog savezništva, kao što nasuprot je opet žurnalističkoj istini po volji itd. A onda bi se svrdlao taj prst u rani do mile volje. U takvim slučajevima navalila bi mi krv u glavu. To je bilo ono što me je navelo da već opreznije gledam na tu veliku štampu.

Da se jedna od antisemitskih novina povodom neke takve stvari časnije ponašala, morao sam zbilja da priznam. Ono što mi je dalje zaista išlo na nerve bio je taj zaista odvratni kult, koji je još onda velika štampa negovala prema Francuskoj. Prosto da se čovek morao stideti što je Nemač, kada su mu u lice istresali sve te slabunjave hvalospevne himne "velikoj kulturnoj naciji". To ogavno francuzovanje često me je više nego jednom prinudilo da jednu od tih "svetskih novina" odložim iz ruke. Dohvatao sam se uopšteno ponekad "Narodnog lista" ("Volksblatta"), koji mi je naravno izgledao mnogo manji ali u tim stvarima nešto čistiji. S' oštrim antisemitskim tonom nisam bio saglasan, ali ipak tu i tamo čitao obrazloženja, koja su u meni prouzrokovala neka razmišljanja. U svakom slučaju upoznao sam iz tih i takvih pobuda lagano jednog čoveka i njegov pokret, koji su u ona vremena određivali sudbinu Beča: dr. Karla Luegera i hrišćansko-socijalnu partiju... Kada sam došao u Beč, prema obojima sam bio neprijateljski nastrojen.

Čovek i pokret važili su u mojim očima kao reakcionarni, ali najobičniji osećaj za pravdu morao je ovaj sud da izmeni upravo u toj meri, u kojoj sam dobio priliku, da upoznam tog čoveka i njegov rad. Danas vidim u tome čoveku, još više nego ranije, najmoćnijeg nemačkog gradonačelnika svih vremena. I koliko li je tek samo mojih s' predubedenjem nastalih pogleda bilo preobraćeno ovakvom jednom promenom mog stava prema hrišćansko-socijalnom pokretu! Ali su time polako i moja shvatanja u odnosu na antisemitizam podlegala promeni koje je donosilo vreme, onda je to svakako bila moja najteža promena uopšte. Ona me je koštala najvećih unutrašnjih duševnih borbi, i tek po unutrašnjim rvanjima između razuma i osećanja počeo da se iskazuje pobeda na strani razuma. Dve godine kasnije sledio je nazad osećaj razumu, da bi od tada bio njegov najbolji čuvar i alarm. U to vreme te ogorčene borbe između duševnog odgoja i hladnog razuma, učinila mi je očigledna nastava bečkih ulica neprocenjive usluge. Naišao je period kada više nisam, kao onih prvih dana, tumarao kroz moćni grad poput slepca, već sam, pored građevina, široko otvorenih očiju posmatrao i ljude. I kada sam tako jednom krstarilo centrom, naletih iznenada na jednu prikazu u dugom kaftanu, cnihi lokni. Da li je ovo Jevrej? Bila je moja prva misao. Ovako oni svakako nisu izgledali u Lincu. Osmotrio sam tog čoveka prikriveno i oprežno, ali što sam više zagledao to strano lice i ispitivački odmeravao crtu po crtu na njemu, tim više se u mom mozgu na prvo nadovezivalo i drugo pitanje. Je li ovo takođe Nemač? Kao i uvek u takvim slučajevima, pokušao sam i sada da otklonim sumnje pomoću knjiga. Kupih smesta za nekoliko novčića prve antisemitske brošure moga života. Međutim, sve su one polazile od stanovišta da čitalac u principu već do izvesnog stepena poznaje ili čak shvata jevrejsko pitanje. Konačno, najveća mana je što je ton tih pisanja bio takav da mi se ponovo pojavio

sumnje usled delom površnog i krajnje nenaučnog izvođenja dokaza za tvrđenja data u tim brošurama.

Tako sam to odbacio za mnoge sledeće nedelje, pa čak i mesece. Stvar mi je izgledala tako užasna, okrivljavanje tako bez mere, da sam, i mučen strahom da ne činim nepravdu postao ponovo bojažljiv i nesiguran. Naravno, nisam ni ja sam više mogao sumnjati da se ovde nije radilo o Nemcima neke posebne vere, nego o jednom narodu zasebne vrste; jer, otkako sam započeo da se bavim tim pitanjem i usmerio pažnju na Jevreje, pojavio mi se i Beč u jednom novom svetlu, drukčijem od onog ranije. Gde god da sam išao, uvek sam pred svojim očima imao Jevreje, i što sam ih više gledao, tim više su se i izoštenije oni izdvajali oku od ostalih ljudi. Posebno u središnjem delu grada kao i u okruzima severnije od dunavskog kanala; vrvelo je od jednog naroda koji već po spoljašnosti ničeg zajednickog nije imao s' Nemcima... Ali, ako sam u ovo još i sumnjao, moje kolebanje je konačno nestalo držanjem i stavovima jednog dela i samih Jevreja. Jedan veliki pokret među njima, koji u Beču nije bio tako malo rasprostranjen, nastupao je najoštrije moguće za potvrđivanje narodskog karaktera Jevreja: Cionizam. Doduše, to je imalo izgled kao da samo jedan deo Jevreja odobrava ovaj stav, dok velika većina, međutim, takvo opredeljenje osuđuje, pa čak ga u dubini duše i odbija. No, pri bližem osmatranju razbijao bi se taj varljivi izgled u jedno zlokobno zasenčenje i to na osnovu samo izgovora, da ne kažemo laži iz čisto svrsishodnih razloga. Jer, takozvano Jevrejstvo liberalnijeg nazora nije odbijalo cioniste kao nejevreje, već kao Jevreje nepraktičnih, možda i opasnih javnih zavetovanja za svoje Jevrejstvo. U njihovom unutrašnjem međusobnom čvrstom pripadničtvu apsolutno se ništa nije menjalo. Ova tobožnja borba između cionističkih i liberalnih Jevreja već je u kratkom vremenu počela u meni da izaziva gađenje; pa ona je bila skroz na skroz neistinita, što će reći izlažirana a onda, međutim, malo pogodna za uvek proklamovanu moralnu visinu i čistotu naroda. I uopšte je moralna i druga čistota ovoga roda bila jedna tačka za sebe. Da se ovde nije radilo ni o kakvim ljubiteljima vode čistice, moglo se kod njih utvrditi već na spoljnjem izgledu, čak na žalost veoma često i pri zatvorenim očima. Meni je ponekad od smrada koji su širile ove kaftanlije bivalo kasnije i muka. Uz to je još dolazila i njihova neuredna odeća i nimalo prijatna pojava. Već sve ovo nije moglo nimalo privlačno da deluje; a tek je postojalo očekivano kada bi se pored telesne nečistoće, iznenada otkrila sva moralna prljavština izabranog naroda. Ništa me za tako kratko vreme nije moglo dovesti u zamišljenost i razmišljanje do sve više rastući uvid u način delovanja Jevreja na izvesnim područjima, a pre svega u oblasti kulturnog života, a da u tome bar jedan Jevrejin nije uzeo učešća? Čim bi se i s' najvećom oprežnošću načinio rez u takav jedan otok, naišlo bi se kao na gnoj u gangrenoznom telu, na malog Jevrejčića, često sasvim zasenjenog od iznenadne svetlosti...

Bila je to teška opterećujuća optužba koju je u mojim očima poprimilo Jevrejstvo, kada sam upoznao njegovu delatnost u štampi, u umetnosti, književnosti i teatru. Ovde više nisu mogla ni malo ili nikako da koriste bilo kakva lekovita uveravanja. Bilo je dovoljno već i samo osmotriti potporne stubove, imena duhovnih proizvođača tih stravičnih mešetarenja za bioskop i teatar, koji ovde behu hvaljeni na sva usta, da bi se za duže vreme ostalo čvrst u uverenju. To je bila duhovna kuga, gora od cme smrti nekada, kojom je ovde ovaj narod bio inficiran. I u koliko je samo količini taj otrov stvaran i širen! Naravno, što je niži duhovni i moralni nivo takvog jednog fabrikanta umetnosti, time je neograničenija njegova plodnost, dok konačno takav jedan mamlaz i više nego kakva raspršivačka mašina išpricava čovečanstvu svoju pogan u lice. Pomislimo pritom još i na neograničenost njihovog broja; zamislimo da na jednog Getea priroda uvek još i do deset hiljada takvih lopova lako proturi svetu pod kožu, koji onda kao nosioci virusa najgore vrste truju duše..

Bilo je to užasno ali se nikako nije smelo i prevideti da je upravo Jevrejin u ogromnom broju bio od strane prirode odabran za to sramno predodređenje. Da li njegovu odabranost (pripadništvo odabranom narodu) treba u tome tražiti? Počeh tada usredsređeno da ispitujem imena svih

proizvođača ovih nečistih produkata javnog umetničkog života. Rezultat je bio uvek lošiji po moje dotadašnje držanje prema Jevrejima. Pa neka je ovde osećaj i još hiljadu puta mogao i zvesti, razum je morao da izvuče svoje zaključke. Činjenica da je devet desetina svakojake literarne prljavštine, umetničkog kiča i pozorišne besmislice trebalo da se upiše u konto krivice jednog naroda koji je činio jedva stoti deo svih stanovnika u zemlji, jednostavno se nije moglo poreknuti; to je baš tako bilo. Takođe počeh sa ovih gledišta da preispitujem sad i moju dragu "svetsku štampu". Što sam temeljnije, međutim, postavljao ovde moje sonde, tim više se survavao predmet mog nekadašnjeg divljenja. Stil je bio sve nepodnošljiviji, sadržaj sam morao da odbijem kao suštinski labilan i plitak, objektivnost prikazivanja izgledala mi je sada više da je zapravo laž nego časna istina; člankopisci su međutim bili Jevreji. Hiljadu stvari koje sam ranije jedva i video, padale su mi sada u oči kao vredne pažnje, druge opet, koje su mi nekada izazivale kolebanja, naučio sam sada da razumem i shvatim. Liberalnu orijentaciju ove štampe videh sada u jednom drugom svetlu, njen otmeni ton u odgovorima na napade kao i smrtno prećutkivanje istih razotkrivao mi se sada kao isto toliko lukav koliko i podao trik; njihove ozarene pozorišne kritike važile su samo za jevrejskog pisca a odbijanje nikada nije pogodilo nekog drugog do Nemca. Tiho zajedanje protiv Vilhelma Drugog nudilo je da se upravo u toj upornosti otkrije metoda tačno kao i u preporučivanju francuske kulture i civilizacije? Kičerozni sadržaj novele u toj "svetskoj štampi" postajao mi je sada pravo nepoštenje, a iz jezika sam otkrivao glasove jednog stranog naroda; smisao celine je međutim Nemstvu bio tako očito škodljiv čak i da je ono i moglo samo tako nešto da htedne.

Ko je međutim imao interesa za tako nešto? Da li je sve to bio samo slučaj? Tako ja postajah polako nesiguran. Ubrzan je međutim postao razvoj putem uvida koje sam dobio u jednom nizu drugih zbivanja. Bilo je to u vidu opšteg pogleda na običaj i moral, kako je on od jednog velikog dela Jevrejstva sasvim otvoreno izložen i bio neskriveno praktikovan. Ovde je i opet pružila ulica jednu povremeno zaista gadnu očiglednu nastavu. Odnos Jevrejstva prema prostituciji i više još prema samoj trgovini devojkama mogao se proučvati u Beču kao u malo kojem zapadnoevropskom gradu, izuzev možda u južnofrancuskim lučkim mestima. Ako bi se naveče išlo ulicama i sokacima Leopoldovog grada, na svakom koraku hteo to neko ili ne, postojao bi svedok događanja koja su velikom delu nemačkog naroda ostala skrivena, sve dok rat nije dao priliku borcima na istočnom frontu, da mogu, ili bolje reći moraju da vide nešto slično. Kada sam po prvi puta upoznao Jevrejina na taj način u ulozi jednog isto tako ledeno hladnog kao i besramno poslovno valjanog dirigenta tog ogavnog poročnog posleništva izopačenosti jednog velegrada, osetih lake žmarce niz kičmu. A onda planu u meni. I sad više ne mogah da uzmaknem razmatranju jevrejskog pitanja, ne, sada sam to upravo hteo. I kako sam sad tako u svim pravcima kulturnog i umetničkog života i njegovim različitim ispoljavanjima naučio sebe da potražim Jevrejina, naletah nenadano na nekome mestu na njega, na kome sam ga ponajmanje očekivao. Time što sam Jevrejina otkrio kao vođu socijal - demokratije, počeh nešto kao mreža da mi spada sa očiju. Jedna duga duševna borba dobi time svoj kraj.

Već u svakodnevnom opštenju s' mojim kolegama na radu pala mi je u oči začuđujuća sposobnost preobražavanja kojom su oni prema jednom istom pitanju zauzimali različita stanovišta, ponekad u vremenu od samo nekoliko dana, često takođe i samo nekoliko sati. Teško sam mogao da razumem kako to ljudi, koji su sami kada govore, još uvek posedovali pametne nazore, a onda ove iznenada gubili čim bi dospeli među mase. Često je to bilo da čovek očajava... Kada bih posle časova i časova ubeđivanja već bio uveren, da sam ovog puta najzad probio led i neku besmislicu razjasnio i već se od srca radovao, morao bih ipak na svoju žalost već sledećeg dana opet ispočetka sve nanovo; uzaludno je sve bilo. Kao kakvo večno klatno izgledalo je da njihovo bezumlje uvek iznova od natrag udara. Sve sam pritom mogao još ida razumem: da su oni nezadovoljni svojom sudbinom, da oni sudbinu proklinju koja ih je često tako grubo mlatila po glavi; da su mrzeli preduzimače koji su im izgledali

kao nemilosrdni prinudni egzekutori te njihove sudbine; da su psovali vlasti koje u njihovim očima nisu imali osećaja za njihov položaj; da su protestovali protiv cena životnih namirnica i za svoje zahteve izletali na ulice, sve to se moglo bez obzira na sve ponajmanje još razumeti. Ali ono što je moralo da ostane nerazumljivo, bila je bezgranična mržnja, kojom su se obarali na svoj sopstveni narod, prezirali veličinu istoga, prljali njegovu istoriju i velike ljude vukli u blato. Ta borba protiv sopstvene vrste, protiv sopstvenog gnezda, sopstvenog zavičaja bila je isto tako besmislena koliko i neshvatljiva. To je bilo neprirodno. Moglo ih se od ovog poroka privremeno i izlečiti, ali samo na koji dan, najviše na koju nedelju. Ako bi se nešto kasnije sreo urazumljeni, onda je taj opet postajao onaj stari. Neprirodnost ga je ponovo imala u svom posedu.

Da je socijaldemokratska štampa pretežno vođena od Jevreja, tek sam postepeno došao do toga; samo, toj okolnosti nisam pripisivao nikakav naročiti značaj, pa stanja su i u ostalim novinama bila isto takva. Samo je jedno možda bilo upadljivo: nije bilo ni jednog lista, u kome su se nalazili Jevreji, da je mogao da važi kao zaista nacionalan, onako kako je to bilo na liniji moga vaspitanja i shvatanja. Pošto sam se savladao i pokušao da iščitavam tu vrstu marksističkih produkata štampe, a odbojnost upravo u toj meri u meni rasla do beskraja, potražih sad i fabrikante tih sastavljenih podlosti da bi ih bliže upoznao.

Bili su to počev od izdavača sve sami Jevreji.

Uzeh socijaldemokratske brošure koje su mi nekako bile na dohvatu i potražih imena njihovih autora: Jevreji. Zapamtio sam imena gotovo svih vođa; bili su u daleko najvećem delu takođe pripadnici "izabranog naroda", pa bilo da se pritom radilo o predstavnicima carskog saveta, ili o sekretarima sindikata, predsednicima organizacija ili agitatorima sa ulice. Uvek je pred očima bila ista neobična slika. Imena Austerlica, Davida, Adlera, Elenboga itd. ostace mi večno u sećanju. Jedno mi je sad postalo jasno: partija sa čijim sam malecnim predstavnicima mesecima imao da vodim najžešće bitke, bila je u svome vođstvu gotovo isključivo u rukama jednog stranog naroda; jer, da Jevrejin nije Nemač, znao sam na svoju srećnu intimnu radost već konačno. I sada tek upoznavah sasvim jasno zavoditelje našeg naroda. Bila je dovoljna već i jedna godina mog bečkog boravka, da bi stekao uverenje, da nijedan radnik nije mogao da bude toliko blokiran, a da ne bi mogao da prihvati bolje znanje i bolje objašnjenje. Ja sam postepeno postajao i poznavalac njihovog sopstvenog učenja i upotrebljavao sam ga kao oružje za moje unutrašnje uverenje. Gotovo uvek je uspeh prelazio na moju stranu. Velika masa mogla je biti spašena, iako po cenu teškog žrtvovanja i vremena i strpljenja.

Jevrejin, međutim, nikada neće biti u stanju da bude oslobođen svog nazora. Tada sam bivao još dovoljno detinjast i hteo da im razjasnim bezumnost njihovog učenja, ranjavio sam u mome malenom kružoku jezik i grebao grlo, bio u zabludi da bi mi moralo uspeti da ih uverim o izopačenosti njihovog marksističkog ludila; samo time sam zapravo postizao tek suprotno. Izgledalo je, kao da rastući uvid u uništavajuće delovanje socijaldemokratskih teorija i njihovih ispunjenja samo služi za snaženje njihove odlučnosti. Što sam se više tada s njima sporio, tim sam više upoznavao njihovu dijalektiku. Prvo su oni računali sa glupošću svog protivnika, da bi onda, ako se više ne bi našao neki izlaz, samo tebe jednostavno predstavljali glupim. Ako ništa ne bi koristilo, onda oni kao ništa ne bi ni razumeli ili bi prelazili, pripremljeni, smesta na drugu oblast poturali su onda neke same po sebi razumljivosti čiji prihvatanje bi onda smesta ponovo prebacivali na drugu građu, da bi sada, ponovo se sabravši, uspeli da se izvuku i ništa tačno da ne znaju. Ma gde da je tako napadnut neki apostol, skupljala se šaka pihtijaste sluzi; to je onda curilo izdeljeno kroz prste, da bi se u sledećem momentu već ponovo stegnulo u šaku. Ako bi se, međutim, po nekome raspalilo zaista tako uništavajuće, da on, pred pogledima okoline, ne može drukčije do da se saglasi i time se poverovalo da je bar učinjen neki korak dalje, tek bi onda sledećeg dana čuđenje bilo ogromno. Jevrejin sad

ama baš ništa nije znao o onome od juče, raspredao bi svoje stare trice iznova dalje, kao da se uopšte ništa nije dogodilo i pretvarao se, ogorčen što mora da se izjašnjava, začuđen, nije se ama baš ničega mogao setiti osim na, eto, još prethodnog dana dokazanu tačnost svojih tvrdjenja. Često sam na ovo ostajao zapanjen. Nije se sad znalo čemu da se covek više iščudava, njihovoj jezičnosti, glagoljivosti, ili njihovoj umetnosti lagarija.

Počeh polako da ih mrzim...

Sve je ovo međutim imalo jednu dobru stranu a to je što su time zapravo ti nosioci bili bar agitatori socijaldemokratije boli oči, morala da tim više raste moja ljubav prema svom narodu. Ko je i mogao pri đavolskoj okretnosti ovih zavodljivaca da prokune nedužne žrtve? Ta kako je bilo teško i meni samome da ovladam dijalektičkom prevrtljivošću ove rase! Kako je tek uzaludan bio takav jedan uspeh nazovi ljudi, koji su u ustima izvrtali istinu, glatko poricali upravo izgovorenu reč, da bi je već u sledecem minutu koristili za sebe same i pozivali se na njih!

Ne. Što sam više upoznao Jevrejina, tim više sam morao da praštam radniku. Najveća krivica ležala je u mojim očima sada ne više na njemu već na svima onima, koji nisu našli da je vredno da mu se smiluju, u stamenoj pravdi da daju sinu naroda što mu pripada, prevarante i pokvarenjake međutim pribiti uz zid. Podstaknut iskustvima svakodnevnog života počeh od sada da prebiram po izvorištna marksističkog učenja. Njegovo dejstvo postade mi sad u pojedinostima jasno, uspeh toga iskazivao mi se iz dana u dan pred mojim pažljivim pogledom, posledice sam uz malo mašte mogao u sebi da odslikam. Pitanje je još samo bilo da li je utemeljivačima rezultat njihove kreacije, gledano u njegovoj poslednjoj formi, već leluja pred očima, ili su oni sami postajali žrtva jedne zablude. Po mome osećanju stvari oboje je bilo moguće. U jednom slučaju bila je obaveza svakog mislećeg čoveka da se ugura u taj front tog pogubnog pokreta, da bi možda ipak sprečio ono krajnje, u drugom slučaju su morali međutim nekadašnji prouzrokovaci ove narodske bolesti da budu pravi pravcati đavoli; jer samo u mozgu jednog čudovista - ne jednog čoveka - mogao je onda plan za jednu organizaciju da poprimi osmišljeni oblik, organizaciju čija delatnost kao završni rezultat mora da vodi slomu ljudske kulture i time ka opustošenju sveta.

U tom slučaju preostajala je kao poslednji spas još borba, borba svim sredstvima, koja moraju da obuhvate ljudski duh, razum i volju, nezavisno od bilo toga kome će onda sudbina da podari svoj blagoslov. Tako onda počeh da se bliže informišem o osnivačima ovog učenja, da bih tako proučio osnove tog pokreta. To što sam sad brže pristigao cilju, no što sam se, možda, i sam usudio da pomislim imao sam da zahvalim isključivo svom sad stečenom, iako još ne tako produbljenom poznavanju jevrejskog pitanja. Ono jedino mi je omogućilo praktičnu upotrebu stvarnosti sa teorijskim hvalisanjem osnivačkih apostola socijaldemokratije, jer me je ono naučilo da razumem jezik jevrejskog naroda; on govori da bi sakrio misli ili bar da ih zamagli; i njegov stvami cilj se nipošto ne može naći u redovima napisanog vec on leluja dobro zatamljen između njih. Za mene je nastupilo vreme najvećeg preokreta koje sam ikada imao u svojoj intimi da preturim.

Od slabašnog građanina sveta postadoh fanatični antisemita..

Tek samo jednom još -što je bilo poslednji put- naiđoše mi u mojoj najdubljoj potištenosti zastrašujuće pritiskujuće misli. Kada sam tako kroz duge periode istorije čovečanstva istražujući posmatrao delovanje jevrejskog naroda, javi se u meni iznenada uznemirujuće pitanje, da li možda ipak neistražena sudbina iz razloga, nama bednim ljudima nepoznatim, želi konačnu pobedu ovog malog naroda u svojoj večno nepromenljivoj odluci. Treba li tome narodu, koji živi na ovoj kugli zemlji, da je ova zemljina kugla obećana kao nagrada? Da li mi imamo objektivno pravo na borbu za naše samoodržanje, ili je to samo subjektivno zasnovano u nama? Udubljujući se u učenje marksizma i time razobličavajući delovanje jevrejskog naroda u mirnoj jasnoći svog saznanja, sama sudbina mi podari svoj odgovor.

Jevrejsko učenje marksizma odbija aristokratski princip prirode i na mesto večno predodređenog

prava snage i sile postavlja masu broja i njenu mrtvu težinu. Ono tako poriče u čoveku vrednost ličnosti, osporava značaj nacije i rase i oduzima na taj način čovčanstvu pretpostavke za njegovo postojanje i njegovu kulturu. Ono bi kao osnova univerzuma vodilo propasti i kraju svakog mišlju za čoveka shvatljivog poretka. I tako kao što bi u tom najvećem spoznajnom organizmu samo haos kao rezultat primene takvog jednog zakona mogao biti, tako i na zemaljskoj kugli za stanovnike ove zvezde samo njihova sopstvena propast.

Ukoliko Jevrejin uz pomoć svoje marksističke religije pobedi narode ovoga sveta, onda će njegova kruna biti igra mrtvaca ovog čovečanstva, onda će ova planeta ponovo kao nekada, pre mogo miliona godina, prazna od ljudi leteti kroz etar. Večna priroda se nemilosrdno sveti za nepridržavanje uz njene naloge. Tako je danas verujem da postupam u smislu svemogućeg Tvorca: Time sto se branim od Jevrejina, borim se za delo Gospoda.